

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมจันทร์ เทวกุล

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓

895.9/3
ด528ดว
ฉ.9

โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

- พิมพ์ครั้งแรก โรงงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตน์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระเชษฐาธิราช กรมหมื่น เจ้าฟ้าราชศิวิไลราชกษัตริย์ และพระอัครราชานชน พระองค์เจ้าเสาวภาคานารีรัตน์ พ.ศ. ๒๔๓๐
- พิมพ์ครั้งที่สอง โรงงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจเอก พระยานนักษัตรไชย (สาย สิงหนัน) และ กุศลหญิงเชย นนักษัตรไชย พ.ศ. ๒๔๖๕
- พิมพ์ครั้งที่สาม โรงงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระอร่าม พันพณิชยาล (หม่อมราชวงศ์ ธวัช อิศรางกูร) พ.ศ. ๒๕๐๓
- พิมพ์ครั้งที่สี่ โรงงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมจันทร์ เทวกุล (๑,๕๐๐ เล่ม) พ.ศ. ๒๕๑๓

๙๕๒๗

เลขที่๑ ๗๓

895.9113

เลขที่ ๗/5๕๘๑๖

๖.9

d49011

เลขทะเบียน

๖๖๗๕ ๑๐๕๗๕ ๗๓

581 049011

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
นางสิณีธรรม บุณยศิริพันธ์ เจ้าขอ สุนัขพิมพ์ สุนัขพิมพ์ ๒๕๑๓

รำลึกในพระมหากษัตริย์คุณ

ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระ
ราชทานพระบรมราชานุญาตเกล้าโปรดกระหม่อม ในการพระราชทานเพลิงศพ
หม่อมจันทร์ เทวกุล ณ อยุธยา มารดาข้าพระพุทธเจ้าและน้องๆ
ข้าพระพุทธเจ้าและน้องทั้งสองคน ขอพระราชทานพระบรมราช
วโรกาสกราบถวายบังคมใต้เบื้องพระยุคลบาททั้งสองพระองค์
ด้วยความรู้สึกสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นเกล้าๆ หาทที่สุด
มิได้

ถ้ามารดาของข้าพระพุทธเจ้ามีญาณวิเศษจะทราบ ได้แล้ว
จะมีแต่ความชื่นชมโสมนัสและซาบซึ้งในพระมหากษัตริย์คุณที่
ได้รับพระราชทานเกียรติยศอย่างสูงสุดในวาระสุดท้ายอย่างยิ่ง.

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าจรัสราวี เทวกุล
หม่อมเจ้าวงศานวัตร เทวกุล
หม่อมเจ้าโชติศักดิ์กิตติ เทวกุล ขอเดชะ

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมจันทรี เทวกุล ณ เมรุวัชรราชทูต พระโขนง กำหนดวันที่ ๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล ผู้เป็นโอรส ได้แจ้งพระประสงค์มายังกรมศิลปากร ขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือ โคลงภาพพระราชพงศาวดาร เพื่อประทานเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้ทรงจัดพิมพ์ได้ตามพระประสงค์

หนังสือ โคลงภาพพระราชพงศาวดาร นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ออกเผยแพร่ครั้งแรก เพื่อพระราชทานเป็นอนุสรณ์ในงานพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าทศบาลยุพ姬 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าสวรินทิราบุณยรัตนามา และพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคย์นารีรัตน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ต่อมาได้มีผู้ขออนุญาตกรมศิลปากรจัดพิมพ์ออกเผยแพร่อีก ๒ ครั้ง คือ ครั้งที่สอง ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจเอก พระยาอนุกิตติขัตติย (สาย สิงหเสนี) และคุณหญิงเชย อนุกิตติขัตติย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ และครั้งที่สาม ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยารัตนพิมพ์ภักดี (หม่อมราชวงศ์สวัสดิ์ อิศรางกูร) การจัดพิมพ์ครั้งนี้เป็นการพิมพ์ครั้งที่สี่

เรื่องโคลงภาพพระราชพงศาวดารนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ตำนานอธิบายไว้เมื่อพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๕ ว่า

“หนังสือโคลงภาพพระราชพงสาวดารนี้ เกิดขึ้นโดยกระแสพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกสรรเรื่องในพระราชพงสาวดาร ให้ช่างเขียนพิมพ์มอเขียนรูปภาพแลโปรดฯ ให้กรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ เมื่อยังไม่ได้รับกรม ทรงคิดแบบทำกรอบกระจกสำหรับรูปภาพทั้งปวงนั้น ให้มีโคลงบอกเรื่องพระราชพงสาวดารตรงที่เขียนรูปภาพเขียนติดประจำไว้ทุกกรอบ รูปขนาดใหญ่ จำนวนโคลงรูปละ ๖ บท รูปขนาดกลางและขนาดเล็ก จำนวนโคลงรูปละ ๔ บท การแต่งโคลงนั้นทรงพระราชนิพนธ์บ้างโปรดฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการซึ่งสนิทกับทูลองแต่งถวายบ้าง รูปภาพเรื่องพระราชพงสาวดารที่โปรดฯ ให้สร้างขึ้นครั้งนั้นมีจำนวน ๕๒ แผ่น โคลงที่แต่งมีจำนวน ๓๐๖ บทด้วยกัน สร้างสำเร็จเมื่อขึ้นปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ได้โปรดฯ ให้นำไปประดับพระเมรุห้องสนามหลวงอวตมหาชน เมื่อครั้งพระราชทานเพลิงพระศพ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย (ซึ่งทรงสถาปนาพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตน์ ในรัชกาลที่ ๖) กับพระศพ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศรีเชษฐมัยธวัช เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ และพระศพพระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ และในงานพระเมรุครั้งนั้น ได้โปรดฯ ให้รวบรวมโคลงเรื่องพระราชพงสาวดารที่กล่าวมานี้ให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) แต่งบานแดนกเป็นร้อยและโคลงกำกับ แล้วพิมพ์เป็นเล่มสมุดพระราชทานเป็นของแจกด้วย ครั้นเสร็จงานพระเมรุจึงโปรดฯ ให้แบ่งรูปภาพเรื่องพระราชพงสาวดารไปประดับไว้ ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยบ้าง ส่งไปประดับพระที่นั่งวโรภาศพิมาณ

ณ พระราชวังบางปะอินบ้าง ⁴ เรื่องตำนานโคลงภาพพระราชพงศาวดาร
มีมาดังนี้

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ท่านเจ้าภาพได้โปรดให้ทำแม่พิมพ์
ภาพประกอบจากฉบับพิมพ์ครั้งแรก ๕ ภาพ พิมพ์รวมไว้ด้วยและได้
นำประวัติ หม่อมจันทร์ เทวกุล ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีกษัตริย์มหาอุปทาน ซึ่ง
หม่อมเจ้าวงศานวัตร เทวกุล ได้ทรงจัดบำเพ็ญอุทิศแก่ หม่อมจันทร์
เทวกุล เป็นมาตุภูมิฐานธรรม และโปรดให้พิมพ์หนังสือโคลงภาพ
พระราชพงศาวดารนี้ประทานเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจ
กุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวับจัญจลบันดาลให้ หม่อมจันทร์ เทวกุล ผู้
วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณเมตตาผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังมโน
ปณิธานของท่านเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

กรมศิลปากร

๒๐ เมษายน ๒๔๖๓.

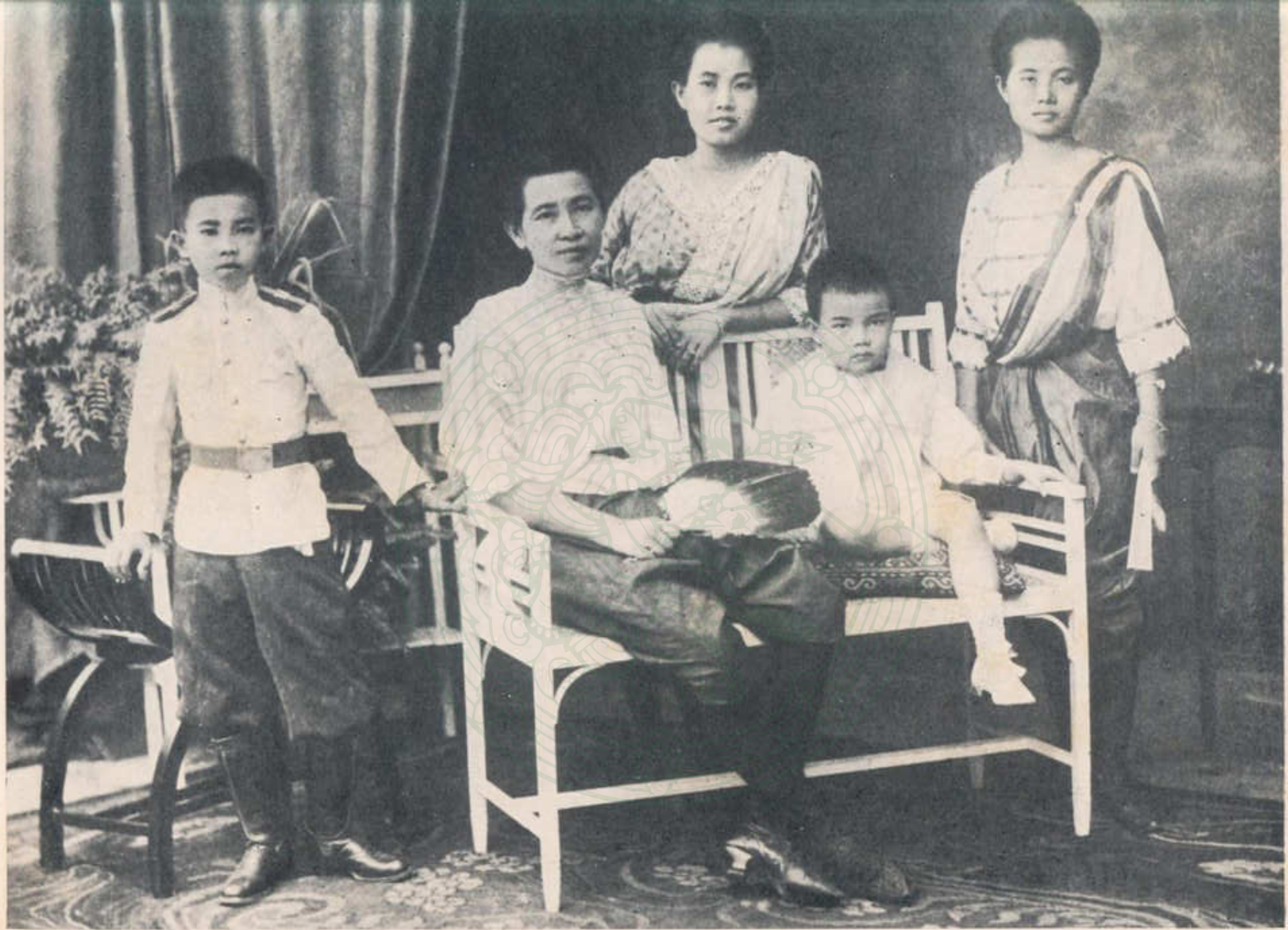
หม่อมจันทร์ เทวกุล

ชาติ

พ.ศ. ๒๔๑๓

มรณะ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖

(นั่งจากซ้าย) หม่อมจันทร์ เทวกุล ม.จ. โชติสีกฤตติกา เทวกุล
(ยืนแถวหลังจากซ้าย) ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล ม.จ. สุชาติมณี เทวกุล ม.จ. อัจฉราณี เทวกุล

ประวัติ หม่อมจันทร์ เทวกุล

แม่เล่าให้ฟังว่า แม่เกิดมีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ ในต้นรัชกาลที่ ๕
ตาเป็นจีนชื่อจ้วน ยายชื่อสารีค มีพี่สาวสองคน ชื่อวันและกลี มีบ้าน
อยู่ที่อำเภอสมิพทันราชบุรี ตาเป็นนายอากรผูกขาดภาษี เป็นเจ้าของสำเภ
าบรรทุกสินค้า ค่าขายระหว่างเมืองไทยกับเมืองจีน อามเคระระห์ร้าย
สำเภาประสบอุบัติเหตุ เกิดล้มในเวลาใกล้ ๆ กันถึงสามลำ ตาเสียใจ
มากถึงล้มเจ็บ และถึงแก่กรรม ยายไม่มีทางจะหาเงินมาใช้ค่าภาษีอากร
ที่ค้างค้างได้ จึงยอมยกบ้านให้หลวง นำบ้านสองคนไปฝากญาติไว้ แล้ว
ยายกับแม่ซึ่งมีอายุเพียงรวบเดียว เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวัง

การที่แม่ได้เข้าไปมีชีวิตรอยู่ในวังหลวงตั้งแต่เด็กนั้น แม่ถือว่า
ตัวเองเป็นผู้มีโชค และเป็นมงคลแก่ชีวิตของแม่อย่างยิ่ง ด้วยแม่เกิด
มากมีหน้ากาน้ำเอียนๆ ใครเห็นใครก็รัก การที่มีคนเมตตาทุกๆ เช่นนี้
ทำให้แม่เป็นเด็กกล้า ไม่ตระหนี่ตัว พอโตขึ้นก็เที่ยววิ่งไปในที่ต่างๆ
ในเขตพระราชฐาน จนถึงได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ในบางโอกาสที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสภายในบริเวณ
พระราชฐาน และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทั้งสองพระองค์ เจ้านายทุก
พระองค์พระราชทานสมญาแม่ว่า "ลูกจันทร์" ไม่ว่าใครจะไปไหน ๆ
นอกวัง ทั้งทางประตูข้างหน้า หรือทางท้ายวังก็ มักจะข่งแม่ไปด้วย
เวลานั้น พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจิตรกรมาร (สมเด็จพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเป็นนายทหารมหาดเล็ก
อยู่ที่หน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท แม่ผ่านไปมาก็ได้เฝ้าพระองค์ท่าน
ตั้งแต่แม่ยังไว้จุกอยู่ ทรงมีพระเมตตาทักทาย และใช้สอยแม่เสมอ
ทรงตักเสื่อผู้ชายให้ใส่ เพื่อได้ไปเรียนหนังสือกับพวกเด็ก ๆ ผู้ชาย
หลายคนที่ยื่นกันอยู่แถวประตูพิมานไชยศรี และก้ด้วยพระเมตตาของ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์นี้ พวกที่อยู่ในวังพากันล้อแม่ว่า "หม่อมพระองค์ก็ศฯ" ในเวลานั้นแม่อายุได้สัก ๖-๗ ขวบ ถึงกำหนดที่จะโกนจุก ก็ทรงพระกรุณาพาไปโกนจุกประทานให้ที่วังประจวบยอก คุณจอมมารดา (เจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๔) ของพระองค์ท่าน เป็นผู้จัดการให้โกนจุกพร้อมกับเด็กหญิงเฝ้า ซึ่งเป็นหลานของพระนมพระองค์ท่าน

ตอนนั้นเกรงขอแทรกข้อความซึ่งได้ทราบมาจากเจ้าพี่เจ้าน้องคึกกล ว่าพระเจ้าอังยาเธอ พระองค์เจ้าศิวิไลย์มาร ชดขณะทรงมีหน้าที่ดูแลการศึกษาของพระเจ้าลูกยาเธอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภว่า การที่หาหม่อมเข้ามาถวายพระอักษรพระเจ้าลูกเธอ เป็นการสิ้นเปลืองอยู่มาก และพอถึงกำหนดพวกหม่อมจะกลับบ้าน ก็ต้องส่งกลับยุโรปอีก ถ้าจะหาเด็กหญิงไทยสักสามสี่คน ส่งออกไปเล่าเรียนแล้วกลับมาสนองพระเดช พระคุณถวายพระอักษรพระเจ้าลูกเธอได้ ก็จะไม่เปลืองพระราชทรัพย์น้อยลง แต่ทรงพระราชวิตกว่า เมื่อส่งออกไปแล้ว หากไปเข้ารีต หรือไปสมรสกับชาวต่างประเทศ ทางบิดามารดาของเด็กก็จะซัดเซาผิดใจ อย่างไรก็ดี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เจ้าศิวิไลย์มาร ทรงพระดำริคัดเลือกเด็กหญิงที่ทรงเห็นสมควรจะส่งไปเล่าเรียน ได้ผลดีกลับมา ครั้นเมื่อเสร็จการโกนจุกแล้ว ทรงพระกรุณาเลือกแม่ไว้คนหนึ่ง และนักเรียนหญิงอีกสามคน คือ มี, ข้า และสุค (ซึ่งภายหลังเป็นคุณหญิงศรีธรรมมาธิดาช) นักเรียนทั้งสี่คนนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนักเรียนส่วนพระองค์ ออกเดินทางตามเสด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรวรฤทธิ์ ขณะนั้น ทรงมีพระอิตริยยศเป็นพระเจ้าอังยาเธอ กรมหมื่นเสด็จไปทรงรับตำแหน่งอัครราชทูตประจำราชสำนักอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖

เมื่อแม่จะท้องจากไปเล่าเรียนที่ประเทศอังกฤษนั้น ยายไม่มีความสุขเลย กลัวว่า เมื่อจากไปแล้วจะไม่ได้อีกกลับมาเห็นหน้ากันอีก แม่เล่าว่า เมื่อเดินทางไปถึงกรุงลอนดอนแล้ว เสด็จในกรมทรงพระกรุณาจัดการให้เรียนภาษาก่อนรวบพิเศษ พอมีความเข้าใจบ้างแล้ว ก็ทรงจัดให้เข้าเรียนกับซีในสำนักคอนแวนต์ แผลงก็ในระยะนี้เองที่แม่ได้ข่าวว่า ยายถึงแก่กรรม แม่โศกเศร้าจนล้มเจ็บไป อาจารย์ใหญ่ในสำนักเรียน และครู ๆ ต้องช่วยกันปลอบโยนเอาอกเอาใจอยู่นานวัน

แม่และเพื่อนนักเรียนหญิงเล่าเรียนจบ เดินทางกลับพร้อมกันทั้งสี่คน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ ด้วยความเรียบร้อยทุกประการ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงกำแพงราชานุภาพ เสด็จไปรับถึงท่าเรือ ข้าเพื่อนหญิงของแม่สามคนนั้น มีญาติพี่น้องไปรับ ส่วนแม่เป็นกำพร้า จึงทรงพระกรุณาพาแม่ไปส่งที่โรงเรียนสุนันทาลัย (โรงเรียนราชินี) แม่จึงเข้าทำหน้าที่เป็นครูช่วยແหม่มครูใหญ่อยู่ที่นั่น แล้วค้อจากนั้น หม่อมเจ้าพิชิตจรินภา เทวกุล ซึ่งทรงเป็นครูอยู่ที่โรงเรียนนั้นด้วย ใ้คนนำแม่เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ ทั้งสองพระองค์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แม่เข้าไปถวายพระอักษรเจ้านายหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ฯ (สมเด็จพระราชปิตุจฉา) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ามลิทินนภาคาราวา (กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา) สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้านิภาณพดลว (กรมขุนอุทองเขตขัตติยนารี) พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท และพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าประภาพรพรตพิไลย เป็นต้น

แม่ได้มาอยู่ที่วังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ที่ตำบลสะพานด้าน พายุรีต ตั้งแต่วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ.

(๔)

๒๔๓๗ ตลอดจนมา แผลยังคงถวายพระอักษรอีก ๓-๔ ปี แม่มีลูกหญิงชายดังนี้

หม่อมเจ้าจรัสราวี เกิด วันอาทิตย์ ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๘

หม่อมเจ้าทัศนศิธร เกิด วันอังคาร ที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๐

สนธิพิทักษ์ วันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓

หม่อมเจ้าสุชาตามณี เกิด วันศุกร์ ที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๒

สนธิพิทักษ์ วันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๘

หม่อมเจ้าวงศานวธิ์ เกิด วันเสาร์ ที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๗

หม่อมเจ้าโชติศักดิ์ศึกษา เกิด วันเสาร์ ที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๒

แม่เป็นคนแข็งแรงมีอนามัย ไม่เจ็บป่วยง่าย ๆ เลย ทำการงานที่เสด็จพ่อทรงมอบให้ ด้วยความเอาใจใส่เสมอมา และต้องคอยพยาบาลลูกชายที่เจ็บป่วยกันบ่อย ๆ เมื่อเสด็จพ่อสิ้นพระชนม์แล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ เป็นต้นมา ก็หาความสงบในการพึงพระบรมโอรสที่วัดเทพศิรินทร์ราวาสเป็นประจำ ร่างกายของแม่เริ่มทรุดโทรมเมื่ออายุล่วง ๗๗ ปี ต้องทำการผ่าตัดไส้ติ่งที่โรงพยาบาลกลางครั้งหนึ่ง จากนั้นร่างกายก็กลับสมบูรณ์ดี ต่อจากนั้นไม่นาน บ่อยมีอาการหายใจไม่สะดวก แค่นี้ก็กลับสบายเป็นปกติ ไม่มีอาการเช่นนี้อีก ต่อมาไม่นาน เดินเดินไม่สะดวก แล้วเกิดอุบัติเหตุหกล้ม กระดูกคอโพกกระทบกระดูกสันหลังจนเดินไม่ได้ ต้องนอนอยู่กับที่ จะเคลื่อนไหวไปทางไหน ก็ใช้รถเข็นกัน เมื่อต้องนอนอยู่กับที่นานวันเช่นนี้ ประกอบกับนิสัยชอบทำการงานต่าง ๆ แม้จึงรู้สึกหมดความสุขสบาย อาหารการรับประทานก็ลดน้อยลง แม่จึงปรากฏว่ามีโรคมัยเบียดเบียนก็ดี แม้มิแต่จะอ่อนเพลียงลงเรื่อยมา จนจากลูก ๆ ไปเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ โดยอาการสงบอายุรวมได้ ๘๓ ปี.

จากลูก ๆ

รายนามโคลงภาพพระราชพงศาวดาร

๑ ศรีสวัสดิศัษย์คฤ	บันลือศักราชน้อย
พันสองร้อยสี่สิบเก้า	นับในเค้าปรกยุบัน
บีกุญบันนพศก	จอมกิลกสยามราชู
พระบาทบรมนรินทร์	ปรีมัทรมหาจุฬาลงกรณ์
มหิศรศรีศรกระษัตริย์	เบญจมรัชต์วัลยราช
บรมนารถทรงอนุสร	ถึงภูธรนฤบาท
ครึ่งโบราณเอโยธยา	สืบเนื่องมาถึงกรุงรัตน
โกสินทรผลัดบุรี	พระกุดเมืงนา
ทรงศัศคาสุภาพ	ไต้ปราบปรามไพรีนทร์
แม่แผ่นดินใหญ่กว้าง	สรรพก่อสว่างบ้านเมือง
งามรุ่งเรืองปรากฏ	พระเกียรติยศหลากัน
บางทรงธรรม์ทศพิช	บางเรื่องฤทธิธรงค์
บางพระองค์ปรีชา	ตั้งมาตราพิภัก์จัก
ชัยบุญฤทัยศิธรรม์	สอบเลือกสรรด่องถ้วน
ล้วนเป็นเบรพทักถาน	ในกิจการแล่งคดี
พระกุดเมืงสี่บมา	แค่ชนะตาภายหลัง
ยังอีกหมู่เสวกามาตย์	ท้องอาจสงครวม

แต่มีความสุจริต	ทอดชีวิตรแทนเจ้า
กัวยมุลเกล้ากัณญู	ควรเชิดชูความชอบ
หนึ่งรัฐอบราชกิจ	บพลงผิดราชการ
หนึ่งสันทานมนังก	ช่วยจำนงสวามิภักดิ์
ควรประจักษ์บรรเจิด	ชูชื่อเชิดแบบคำรง
หนึ่งพระประสงค์จะบำรุง	ผดุงฝีมือช่างสยาม
รจรงงามเอี่ยมสอาด	เชิงฉลากลายประคิษฐ์
ล้วนวิจิตรพิงชม	หนึ่งพระบรมราชประสงค์
จะใคร่ทรงทำนุก	ปลุกปรีชาเชิงฉลาค
แห่งนักปราชญ์กาพย์โคลง	เพื่อชระโองชูเชิด
เพื่อบรรเจิดเกียรติยศ	ให้ปรากฏยาววัน
สมเด็จพระมิกราช	พระบาททรงคำวิธ
ทริแล้วทริสเห็นเกล้า	ให้พระองค์เจ้าทองแดง
สร้อยเสริมแซมดวลวงศ	ผู้ดำรงการเขียนวาค
มีอำนาจบัญชา	ให้จัดทำช่างจิตรการ
ชาฉลุฉลาคเชิงฉลาย	เขียนภาพหมายตามกะ
ศักดิ์เป็นระยะตามเรื่อง	เนื่องในราชพงศาวดาร
แบ่งเป็นบานบันทอน	เป็นคองคองตามประสงค์
บันฉลุลงกรอบกระฉก	รวมสาธกประมาณ
เกล้าสิบสองบานบรรจง	ทรงเพียรทรงพระนิพนธ์

โคลงยุดบอกรื่อง	ต่อดึกเนื่องนุสนธิสาร
บานละสีโคลงบท	เพิ่มเติมพจน์หกบั้ง
นับบานอ่างเก้าบาน	จึงโองการคำรัส
ให้เลือกจัดจินตกรวี	มีปรีชาเขาวัวอง
รู้ตัวนต้องทางกลอน	เชิงอักษรเป็รื่องปราศ
พระราชวงศานุกุศล	ยี่สิบสามองค์กณณา
หม่อมมาศยาเสวก	นับสิบหกนางมยศ
ล้วนปรากฏภูกลเซลง	กาพย์โคลงเพลงเกลากลอน
รับคัดก่อนมาแต่ง	ตามส่วนแบ่งกะหมาย
ทูลเกล้าถวายทั่วกัน	โปรดให้สรรพหู่เสมียน
เขียนบทโคลงประจำฉาก	มีหลากหลากเลศโวหาร
เจ้าพนักงานตรวจรับ	ไปประดับเมรุมาศ
สมเด็จพระราชเอารต	เจ้าฟ้ายศยอกกระษัตริย์
พาหุรัคัมณีมัย	รองถัดไปตรีเพชรุรม์
องค์ที่สุกหน่อนารต	นามศิริราชกฤษภันท์
นับรวมกันสามพระโกษุ์	อีกพระศพโสคนามเสนอ
พระอรรคชายาเธอเสาวภาคย์	ครั้ง ^๕ นั้นมากพระศพ
งานสมทบทร่วมสมัย	เรียงกันไปตามลำดับ
โคลงกำกับฉากบาน	เจ้าพนักงานชาญฉลาก
เรียงรายตาชโคยผนัง	หวังประกาศปรากฏ

พระเกียรติยศมหิบาล	เมืองเบารวดเข็ยราช
แลข้าลของบาทบางนาย	เพื่อหญิงชายยลชม
เรื่องร่วมยี่สำราญ	หนึ่งในการเมรุมาศ
ครั้งนประหลาดหลายหลาก	โดยภูมิภาคไพศาล
ทั้งสถานบริเวณ	แปลกพระเมรุปางบรรพ์
ทุกสิ่งสรรพที่ควรเนตร	งามพิเศษสุดพรรณนา
ล้วนเคื่อนทาชวนชม	ทุกสิ่งสมสมบุรณ
เพญเทียบพูนทุกแห่ง	อีกเครื่องแต่งมโหฬาร
ภูคารารบรพศ	เป็นหล่นลคเงอมขโงก
เป็นนครอกโตรกเนินลาด	พฤกษชาติคาคัน
นับด้วยหมื่นด้วยพัน	แบ่งบุบับเป็นจังหวัด
รวาระยะพนาไลย	นำปล้มใจบำเทง
นำรีนเรื่องสำราญ	มีอาคารหลากหลาย
ทั้งเรียงรายโคยรอบ	เป็นคั่นขอบเมรุมณฑล
พิศโสภณต่างต่าง	ฝีมือช่างชาญกิจ
ทำวิจิตรบรรจง	ทั้งม่นคงดาวร
องค์อศิศรไค้ทรงควี	พระราชตำริห์แก้
เรื่องเหล่านี้เมื่อเสร็จงาน	จะพระราชทานมุลจ้าง
เรือไปสร้างใช้การ	โรงพยาบาลรักษาไข้
จะโปรดให้หมอบประจำ	อยู่กระท่าหยุดยา

อยู่รักษาโรคัน

ท้าวสากลอาณาเขตร

ป้องกันทุกขโรคโภย

เป็นพระกุศลอุกฤษฐ์

เป็นทานประหลาดหลากหลาย

หนึ่งของงามหลายหลาก

ล้วนมีคุณมีค่า

ครามครันเครื่องสังเค็ด

บาตรผ้าไตรบริษการ

เกินจารีตทานสามัญ

พระกุศลทรงสร้าง

แก่นันต์นรชน

ทานพิเศษเกื้อความสุข

ทานทั่วไปแก่นรชน

ชูชีวิตนรชาติ

บเคยมี่ในสยาม

ทรงบริจาคการบุญ

ทุกสิ่งอาเอี่ยมงาม

เครื่องสำเร็จทานะมัย

ล้วนโอฬารของประณีต

เหลือรำพรรณโอรู้อ่าง

พรั่งพร้อมไพโรบลย์ ยงนาฯ

๐ จรูญรจเรขแจ้ง

จับแต่กรุงโบราณ

ตลอดกรุงเทพสถาน

บันท่อนเป็นตอนอ่าง

จิตรการ นฤ

แรกสร้าง

บางกอก นนา

เหตุล้วนควรแสดงฯ

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

รูปที่ ๑ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑

ภาพสร้างกรุงศรีอยุธยา

๑ แดงปางพระเจ้าอยู่	ทองปราง รกเขย
จักประคิษฐานควรา	ใหม่ยัง
ซีพื่อหม่พฤตมา	จารย์จัก การแซ
กลบมาทวิสุ่มเพลิงตั้ง	สวคพริ่องพุทธมนต์ ฯ
๑ ชนงานชุกภาคพื้น	ภูมิผณ พตเขย
สพพระสังข์เสวตรกล	กษิรแผ้ว
เป็นทักษิณเวฎีกถ	แสงกงศก อรรถเขย
เสรีจักจพิชี่แล้ว	สืบสร้างการผอง ฯ
๑ ทนงโสนแนะถันถ้าว	เคิมมี ชื่อนา
ขนานเปลียนนามธานี	เทพไท
ทวาราวดีศรี	ออยร ยาเขย
กรุงกระษัตริย์สถิตยไค	สิ่วยบีปลาข ฯ
๑ บรรยายพระยศไท	ธเรศทวี ศวรเขย
เจดิมินเวศน์ธานี	ภิกเศกข้า
รามาธิบดี	นามเพิ่ม พระแซ
ปฐมรัชชัตยเลิศล้ำ	ผ่านหล้าแห่งสยาม

พระราชนิพนธ์

(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๒ แผ่นดินสมเด็จพระรามาเมศวร
ภาพที่เมืองเชียงใหม่

๑ รามาเศวรวราชเจ้า	จอมภพ
ยกพยุหโยธารบ	รุกข์ยม
ตั้งทัพค้ำค่ายตลบ	วอบเขต เชียงฮ้อม
ปืนใหญ่ยิงตูกบ้อม	ปกคุ้มลาวทลายฯ
๑ ฝ่ายเจ้าเชียงใหม่	เชิงเทิน
ถือพระน้เมิล	หมกแกลัว
ให้ทหารลั่นธนูเทิน	สารสี สยามแซ
ขอผักสักกัวันแล้ว	จักน้อมเมืองถวยาฯ
๑ นพิตรทราบหลายเล่ห์	ลาวปก
แต่ราชอัยจังก	รบไว้
อย่ายุทธศกกำหนด	ลาวกลับ แฉงแซ
พระขับทหารไทยให้	หักปล้นผจญเวียงฯ
๑ ได้เมืองเชียงใหม่ด้วย	บุญฤทธิ์ ท่านแล
ภรรยาเย่อสุรฤทธิ์	ท้าว
ขุนลาวคกขบถกัก	วัยล่อ ณรงค์เฮย
แพ่ฤทธิ์แพ่สักยี่	ศึกแพ่พลสยามฯ

พระเจ้าเมืองเชียงใหม่น้องยาเธอ พระองค์เจ้าสุวรรณภกร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๓ แผ่นดินสมเด็จพระรามศวร
ภาพค้เมืองละแวก

๑ พระยาเขมรมาตอบทอน	คว้วกวน วนนอ
สมเด็จจวามศวร	ศักดิ์ไท้
ยกพยุห์พิริยัทรชบวน	ศึกเสด็จ ณรงค์แซ
ลัทพ์ชัยบัพหลใต้	วีบล้างปลั้ยขอม ฯ
๑ พลไทยได้รุกล้อม	เมืองราย วนฮือ
ทัพหน้าฆ่าเขมรตาย	เกลื่อนกลั่ง
ทัพหลวงเร่งทหารหลาย	เมืองแย่ง เมืองพ่อ
พระยาละแวกแตกเมืองทั้ง	ทัพจาเวือหนี่ ฯ
๑ บพิตรเสด็จจากคชให้	พลเบ็ท บันนอ
ถูกหม้อคินเรือระเบ็ท	แบะฮู
เจ้ากำพูชาตะเพ็ค	หนี่สค แสงแล
จับแก่อุปราษผู้	บุครได้ค้วดวาย ฯ
๑ ครว้ให้กองนำรัง	กำพูช
เล็กทัพกลับกรุงอยุธยา	เฮศวรให้
เสร็จศึกปราบขอมทง—	วิตพินาศ แล้วพ่อ
เหยอเขศวรมาศวรไว้	สืบค้วชาวสยาม

พระเจ้าน้องยาเชอ พระองค์เจ้าวรรมนากร
(กรมพระนราธิประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๔ แก่นดินสมเด็จพระนครินทราธิราช

ภาพเจ้าชายเจ้าขุนช้าง

๑	นครินทร์บี้นรเศโท	ทิวศค
	สองราชชะโวรต	เวียงรัฐ
	วิบยอกคชพลบท	จรัส กรงนา
	เจ้ายั้งทพิสู	บำพร้าวพลับพลาฯ
๑	เจ้าอ้ายมาคงทพิ	วัดไชย ภูมิเขย
	สองยกเข้กรุงไกร	แต่เจ้า
	ทวังชิงราชมโห	สรวรย์แก่ ทัศนนา
	ถึงบำดำนช้างเข้	ปะทะทงโททรวงฯ
๑	สององค์ทรวงเจือกเจือก	ง้าวชอ
	สองฟากสบสองสอ	ชาคม้วย
	สองบุญไม่มีภอ	ผ่านภพ แดพ่อ
	สองจั้งสนชีพค้วย	บาบักกอบผลฯ
๑	มนครียีนข้าวเจ้า	มรณนา
	ค่างทริทริกปริกษา	เสร็จแล้ว
	เชิญพระบาทสามพระยา	นุชนาวรต น้อยเขย
	มาครอบครองกรุงแก้ว	ปกแผ้วเหล่าประะชาฯ

พระเจ้าน้องยาเขย กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๕ แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

ภาพพระอินทราชาชนช้างกับหมื่นนคร

๑ แสดงเศษโอรสเจ้า	จอมสอา มรัฐเฮย
นามพระอินทราชา	เจียบท้าว
ปางขุนทรเสียงอา	สตัย้อพ ยพแฮ
ไปชักทัพเชียงท้าว	สู่แก้วน้แทนสยาม ๖
๑ สงครามคราวนั้น	ปกเชียง ไหม่ฮา
คุมทัพหลวงปวงเวียง	ออกล้อม
ถึงพิษณุโลกเรียง	รายค่าย พักนอ
จวนรุ่งวันฤกษ์พร้อม	พริกปล้นบันเมือง ๖
๑ เคียงเจกชาวถิ่นใต้	เต็มอ้า นางเฮย
เชียงใหม่ใจยำดอย	ทัพพัน
ยาทรพยุหัดเมืองกำ	แพงเพชร นาฮา
เจ็ดเที่ยวจักทัพปล้น	ต่างเปลี่ยปลอกชัย ๖
๑ พระไตรโลกนาถผู้	ผ่านอยุธยา
อินเข้าวกพลรุก	รีบว่า
พระอินทราชาคนุช	นำทัพ นำนอ
ตีทัพพระยาเกียรติกล้า	กลอกเกล้าแตกกระสาย ๖

๑ ผายพลพะทับท้าว	อุตร อิกนอ
นามหมื่นนครนำ	ทัพ ^๕ พิน
จำรับขับกฤษ	ชนกช ท่านฤ
ขุนอภอกสามชั้น	เสียดล้อมระคมราญ ฯ

๑ ปันทหารบรตอังกัทร	พงศ์กระษัตริย์
เดชพระจะเถลิงรัช	สืบ ^๕ เชอ
รอนุศึกสี่สารขจัด	ทัพใหญ่ ขยายแฮ
เสร็จศึกเล็กพยุห ^๕ เมอ	สู่ท้าวกรุงเคิม ฯ

หม่อมเจ้าประภากร
 (ในสมเด็จพระเจ้าพวกรมพระยานำราบปรบ^๕กษ)

พระยาศรีสุทโธปการ
 (ในสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ)

รูปที่ ๖ แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒

ภาพหล่อพระศรีสรรเพชญ์

๑ ชูชดเบ็ชท์ที่แปดเบ็ชท์	สุริยวาร
วิสาขมาสกฤษฏีประมาณ	ซัดแจ้ง
เอกศกปรีเจทกาล	ศักราช
อัยรัฐที่สี่สิบแปด	สรุปด้วยหนึ่งหน้า
๑ วามาริปกติเจ้า	จอมธรร มิกเฮย
ให้หล่อปฏิมาสรรพ	ลักษณะแก้ว
ห้าหมื่นข้างสามพัน	ทองหล่อ หนักแฮ
นามพระศรีสรรเพชญ์	เพริก้วยทรงองค์
๑ รัศมีกลอกบาทไถ่	แปดวา สูงแฮ
อูระสิบเอ็ดศอกทวา	ส่วนกว้าง
สี่ศอกกัทพรปฏิมา	สามศอก กว้างแฮ
พร้อมพระพุทธรูปลักษณะอ้าง	โลกย์ล้วนชวนชม
๑ ค่านำบุมาสน้ำ	เจ็ดสอง ชาเฮย
หลังหกเศษสองรอง	ทาบพื้น
สองร้อยแปดสิบปอง	หกซั้ง รวมแฮ
คำห่อพุทธเพื่อพัน	เพื่องเนื้อผสมผิว

พระมหาคุสุลกฤตย์

(พระยาอิศรพันธุ์โสภณ ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร)

รูปที่ ๑ แผ่นดินพระยอดฟ้า
ภาพเสด็จออกทอดพระเนตรข้างบารุงา

๑ ลุกาลศักราชถ้วน	อัยชฐต
เก้าสิบจนำกำหนด	เศษท้าย
ชวคสัมฤทธิศกจรค	จิตรมาศ
ห้าคำชนบ้าย	ยักพันโสรวาร ฯ
๑ สมเด็จพระยอดฟ้า	เถลิงถวัลย ราชแฮ
เสด็จปลับพลาสนามบรร	เจ็ดแพรว
ทรงเริ่มพิธีทนต์	คชคู ประงแฮ
โดยราชประเพณีแล้ว	กิจเกอไผทถนอม ฯ
๑ สังกุสองกชตัน	ฉัททันต์
งาทองาประกัน	เจอะจง
ตามแบบคชสาตรสร	บูรพ์ฉบับ กรบแฮ
เพื่อขจคอบทว้ทง	เพิ่มพร้อมสวส์ตผล ฯ
๑ พันเอญเกิดเทียมกาจ	ทยศ
งาพระยาไฟคช	หักสบัน
สามท่อนเมื่อจรวบจรค	ประต้อ กัณนา
แสดงว่าโทษร้ายหัน	ประจักษ์แท้เร็วถึง ฯ

พระผดุงสกุลกฤตย์

(พระยาอิสรพันธุ์โสภณ ม.ร.ว. หนู อิศรางกูร)

รูปที่ ๘ คอนขุนนรวงศาธิราชว่าราชการ

ภาพพระเทียรราชาเสวยเทียน

๑ พิเวนทร์อินทรเทพทั้ง	สองสมาน
ศรียศหลวงบ้านลาน	ทากฟ้า
หมื่นราชเสนาห์รงงาน	เรือเอก ไชยเอษ
กับพระเทียรร่วมหน้า	เพียบพร้อมบุคทุกษา
๑ จักเสวยเทียนเทียบให้	เห็นจริง จิตรเอษ
ขุนพิเรนทรเทพตัง	ศิท้าม
ผวกิจพิทวิประวึง	ทกโบ้ ท้าฎ
การใหญ่ใจอย่ากร้าม	ว่าแล้วลจจรัต
๑ พระเทียรเสยงสคยแก่	ก้งชา
เทียนพระเทียรราชา	หนึ่งแล้ว
เทียนขุนนรวงศา	ชิวาเส่ม หนึ่งนอ
ในโบสถ์วัดบ้านแก้ว	กอบเกือกกลางคิน
๑ ขณะนั้นขุนใหญ่ซ้าย	สวนกลับ ไกรธอ
ชานหมากกายทั้งถับ	ถูกคอง
เทียนขุนนรวงศา	คาลขึ้น ชมชา
พอกักชอวยพรพร้อม	พระเนนพลันหาย

พระยาราชวราบุกล

(เจ้าพระยาศรัทธมราชิวราช เวก บุนยรัตพันธ์)

รูปที่ ๕ ตอนขุนวรวงศาธิราชว่าราชการ
ภาพขุนพิเรนทรเทพกับพวกจับขุนวรวงศาฯ

๑ ขุนวรวงศาธิราชผู้ ลงสู่นาวาผัน แม่ศรีสุดาจันท์ เสด็จณะเพนียดล่อม	สิทธิสรรพ การเฮย พรั่งพร้อม กับราช บุตรแฮ จับข้างตึกโขลงฯ
๑ คลดำบลดินบ้าน ขุนใหญ่ขวาเรือชะ ศรียศพิเรนทร์พระ สวรรกโลกย์หมื่นราชอ่าง	คลองสระ บ้วนอ หน้าบข้าง ยาพิ ไชยฮา อีกสร้อยเสนาหาฯ
๑ ท่างออกสกัดกั้น ขุนวรวงศาว่าใคร พิเรนทร์ตอบจะไป พลันเร่งพายเรือเร็ว	กั้นใน สินธุแฮ อย่าเข้า เอาชีพ เองเอย รอบกลุ่มกุมสกันธ์ฯ
๑ ขุนวรวงศาเจ้าแม่ ศรีสุดาจันท์ตัว ฆ่าเสียมอกหมดครว ไปเสียบประจานไว้	อยู่หัว บุตรได้ สามศพ วัดร้างแขวงกรุงฯ

พระยาราชวรานุกูล

(เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เวก บุญยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๑๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

ภาพพระสุริโยทัยขาดคอช้าง

๑ บุเรงนองนามราชเจ้า	จอมรา มัญเษย
ยกพยุหแสนยา	ยี่งเกล้า
มอญม่านประมวตมา	สามสิบ หมื่นแฮ
ถึงอยุธยาแล้ว	หยุดไถ่คนครา ๆ
๑ พระมหาจักรพรรดิเฝ้า	ภูวคต สยามเษย
วางค่ายรายรพล	เพี้ยบหล้า
ตำริห์จักไคร่ยล	แรงศึก
ยกนิกรทัพกล้า	ออกตงกลางสมร ๆ
๑ บังอรอรุณเรศผู้	พิศไมย ท่านนา
นามพระสุริโยทัย	ออกอ้าง
ทรงเครื่องยุทธพิไชย	เช่นอุป ราชแฮ
เกลิงคชาธารกว้าง	ควบเข้าชบวนไกล ๆ
๑ พลไกรกงหน้าเร้า	โรมรัน กั้นเษย
ช้างพระเจ้าแปรประจัน	คชไต้
สารทรงชวดเซผั้น	หลังแล่น เตะตึกแฮ
เตลงขับคชไล่ไถ่	หวิตท้ายคชาธาร ๆ

๑	นงคราญองค์เอกแก้ว	กระษัตริย์
	มานมนต์กัณฑ์	ยิ่งล้ำ
	เกรงพระราชสามี	มลายพระ ชนม์เฮย
	ซบศกเซนทรเช่นแก้ว	สอิกผู้ค้ำกร ๖

๑	ขุนมอญร่อนง้าวฟาด	ฉาดฉะ
	ซาดแล่งควาบอระ	ทรบกัน
	โอรสรับกันพระ	ศพลู นครเข
	สุญชีพไปสุญสิ้น	พจนผู้ตวรเสวีญ ๖

พระราชนิพนธ์
(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๑๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพเอาบันใหญ่ยิ่งค่ายพระเจ้าหงสาวดี

๑ พระมหาจักรพรรดิให้	จักสี ภูเขา
เกณฑ์ไพร่ประจำลำ	ไชน้อย
เอาดินนาใหญ่หน้า	ลงสู่เวือ่นา
บันชื่อนารายณ์สร้อย	เศษชาสังหาร
๑ ทวยหาญชาญชัยบ้อง	วิบุ
สองฝั่งเค็มเพียบพร	พรั่งพร้อม
ขบฉ้อชกเรือกู	ศึกศึก
พอล้านเสบียงบ้อม	ทอกทงสายสมอ ๆ
๑ พอมอญเห็นรบร้อน	น้ำคี่ นินนา
ทูลเหตุเลศไพร่	แต่เจ้า
ไปทันชาควาที	ทีเล่า แดงเฮย
ไทยปล่อยบันลูกเข้า	ตกข้างพลับพลา ๆ
๑ บัญชาสั่งให้แก่ง	เครื่องพลี กรรมเฮย
เอากระสุนสรวงผี	เสร็จแล้ว
รีบเค้นค่ายชัยบั่น	จากถัน นินนา
ตงทุ่งพุกเตาแก้ว	คลาศพันไพรินทร์

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๑๒ แผ่นดินเสมเด็จพระมหากัทรพริ
ภพยงกุกังโพธิ์ในค้ำพระเจ้าหงสาวดี

๑ ภูบาลนฤเบศรเบ็อง	รามัญ
เถลิงกษกระโจอมสุวรรณ	เวียคล้อม
พลพยุหอันประจัน	ณ สามพิ ทวารเซย
คำรัสให้โหมห้อม	หักปล้นเปลืองเวียง ฯ
๑ จึงมหากัทรพริเจ้า	จอมสยาม วัฐเซย
ชั้นสั่งพระฮาราม	เลื่อนพ้อ
เสนันรายนเป็ราม	ปราบเค็ก
ลงตระเกาขันธ์อ	ล้นร้าวรอนเซ็ญ ฯ
๑ ศรเพลิงแผลงพลุ่งเป็รียง	ปรั้งยุทธ
ถอนถีบท้ายเรือทรศ	ซัดเต้า
สูงส่งกระสุนศุก	สตะระกึ่ง โพธิ์เส
ฉินท์เฉียดคเชนทรเจ้า	เจอกหล้าแล่งเตลง ฯ
๑ ชาวประจำบ้อมซ้อ	มหาไชย
โทรมศรภาณีไป	กวาคกวัน
พลเหล่าคเลงประไลย	ลาญเหล็ก หลายแฮ
ไม้ซีกไม้ท้าวตัน	ทัพท้อดอยคิน ฯ

พระเจ้านบวรงค์เชอ กรมหมื่นสภคตย์ธำรงสวัสดิ์

รูปที่ ๑๓ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพข้างปลายศรีมณฑล ปลายมณฑลทวีปอาละวาด

๑ ปางมอญม้วน่าแก่ลุ่ม	รุมที
กรุงเทพมหานคร	รบเว้า
ทัพไทยบโด้มี	ไชยณ สนามเขย
จำล่าทัพกลับเข้า	มันไว้ในเกร ๗
๑ พลมอญอ่อนสนสะ	เบียงฮา ทารฮา
ถอยจากศรีอยุธยา	ยาดรเกล้า
ทางเหนือเพื่อจักหา	โกษาแก่กษ
ราเมศวรมหินทรเจ้า	จู้จ้วงโจมตี ๗
๑ เสียที่ศึกจับได้	ท่งสอง องค์เขย
บันทึกเลงปรองคอง	เปลี่ยนช้าง
มณฑลทวีปของ	จอมจักร พรรคิพ้อ
อีกหนึ่งปลายศรีอ้าง	ซ้อท่ายมณฑล ๗
๑ บั๊กกลสองช้างแปลก	เสียงหมอ กวาดูเขย
อาลวาคฤหาวันขอ	เช่นสู
เหลือมือคเลงรอ	ราส่ง คินแซ
คู่แต่ช้างยังรู้	รักตัวแดนตน ๗

พระเจ้านั่งยาเซอ กรมหลวงเทวะวงศัวโรปการ

รูปที่ ๑๔ แผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพคล้องได้ช้างเผือกแม่ลูก

๑ จอมสยามนามพระเจ้า	จักรพรรดิ
ผดุงราชฎีราชพิบัติ	บเทวี
บำรุงบุรีรัฐ	เจริญรุ่งเรืองแซ
มั่งคั่งสินกำเข้	ออกพันคนเนา ๆ
๑ ปางเสด็จลาลูท้าว	แคนอง
มหาโพธิ์เพื่อจำนง	จับช้าง
ยลอีกอุโยมง	กลลักษ์ณ เลิศธา
แม่เผือกลูกเคียงช้าง	เผือกแม่นมารคร
๑ ภูธรขับค้อค้อน	ตำวี สองเฮย
ชักบาศคองกวีตี	แม่แล้ว
คล้องไปฎกหัตตี	จรุดเผือก ได้นา
ปราโมทย์โกมดแผ้ว	ผ่องล้ำสำราญ ๆ
๑ เสวทรวรเกล้าใหม่ไค้	หลายสาร
เพิ่มพระยศนฤบาล	เฟื่องฟู้ง
ยิ่งจอมภูคาธาร	ในภาค เพรงเฮย
พระเกียรติกิจอยู่คั่ง	บัตันฤาสูญ ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

รูปที่ ๑๕ แก่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ภาพสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ-พระเจ้าหงษาวดี
ทำสัถยกันที่พลับพลา

๑ ปางสมเด็จพระเจ้า	จักรพรรดิ
องค์พระหงษานัก	พรั่งพร้อม
เสด็จสถิตย์พลับพลาวิค	เมรุ ราชเฮย
ต่างอาศน์มวญมาศย์น้อม	นอบให้สองเสมอ ๗
๑ จอมเทลงเสออาศน์แล้ว	แถลงไซ
แก้พระเจ้าจอมไทย	ชเรศชวรวง
ขออำนาจจรตนไตร-	ยงกัทธิพ พยานเฮย
ศรีอยุธยาเมือง	ทำนุยกถววย ๗
๑ เพรงกาดนึ่งท่านตอง	ประสงค์สอง
สารเสวศรใบ้สมปอง	บ้วยค่าง
จนอนุชยกพุกทอง	ทัพใหญ่ มานา
ขออีกสองเบ่นข้าง	สี่ข้างไปชม ๗
๑ กับขอเอารสเจ้า	จอมสยาม
คือพระราเมศวรนาม	หน่อไ้
พระสุนทรสงคราม	พระยาจักร กวินอ
จอมอยู่รเขศยอมให้	เสรีจแล้วคีนนคร ๗

หม่อมเจ้าวัชรินทร์

(ในกรมหลวงบดินทรไพศาลโสภณ)

รูปที่ ๑๖ แผ่นดินสมเด็จพระมหินทราธิราชครั้งที่ ๑
ภาพพระมหาธรรมราชาปล่อยแพไฟ

๑ พระมหาธรรมราชาไท้	ทิสอุดร
ปวารณารำนาบร	รายไว้
เกณฑ์เสวกากร	กาชฐูกอบ แพแห
ห้าสิบอิกเรือไว้	คู่จ้องจ้อเพลิง ๖
๑ เกื่อนสี่สิบคำรัน	เสร็จรนา
เวฬุพ่วงไฟศาล	ชุ่มเชื้อ
ต้นโสมสมย์ภาพ	ปล่อยเนื่อง กั้นนา
จุดโรจน์อ้อค้เมื่อ	ตวกล้างเรือเรนทร์ ๖
๑ โชนเขียวชลต้นรี	เร็วชัค
ปะทะทัพพนาวาคัก	ต้อไหม้
พลพระมหินทรมหิศ	ศรคัน แดกแซ
ย่อยยับบานับไท้	เอ็กออดเวง ๖
๑ เสียเรือเสียราชภูว์ม้วย	มากหลาย
เสี้ยกจเสี้ยกลหมาย	แพกแพ
ที่เหลื่อล่องชลผาย	ผันกลับ
ยังปากนำพิงแล้	แหล่งไท้ทัพพลวง ๖

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสกลตยธราชวงษ์สวัสดิ์

รูปที่ ๑๗ แผ่นดินพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชครั้งที่ ๒
ภาพพระเจ้าหงษาวดีชุกอุมองเข้าตีพระนคร

๑ ป่านเบพิตรผ่านแล้ว	แผ่นดินแดง
คำวิธเฒ่าหลายละเบง	แยบเยื้อง
อย่างค่ายชื่อกุเกรง	บันทรวาค มานา
ราชูปบายอกเปลือง	ชุกพันเคินพล ฯ
๑ ทุกทัพจับไพร่พร้อม	เพรียงกัน
รวงไผ่ทำคั้น	เซพรกึ่ง
รัตติกาลแขงชยัน	ชยับค่าย
แดนอุมองศักรู้ง	วันเข้าวังคู ฯ
๑ ปรามศัทธิสงบสน	แสนอา
หมู่แลหมู่โยธา	ธิกบือ
สำซึ่งชุกชุกมา	มากมัว มุลเซย
สำซึ่งชนชนรือ	เร้งแล้วราชากร ฯ
๑ ชาวกรุงฉนักรู้	ไพร่
ทลวงทลูปดพี	ภาคใต้
ประคิทินคยิกกยี่	เซยอนชยท มานา
ต่องสนาสากให้	สัทช้องโทรมโรม ฯ

พระเจ้าบวรวงศเชอ กรมหมื่นสกลคยธารางสวัสดิ์

รูปที่ ๑๘ แผ่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒
ภาพพระเจ้าหงษาควั้ให้ถมถนนข้ามน้ำ

๑ จอมพลาราชดำ	หงษา วกั้เฮย
มีพระกฤษฏีกา	ประกาศหัว
ตรีทัพเร่งกรีธา	พลสฤษัก ผลุเฮ
ข้ามสมุทรมุ่งก้าว	โอบเอ้อมไอสวรรย์ ฯ
๑ ขัตติโยปราชดำ	อัมภัก
สถิตย์วัดเขาดินตรง	เกาะแก้ว
พระเจ้าแปรเสด็จดำรง	เวียงวัด จันท์เฮ
เจ้าภูกามแก้วนแก้ว	กายตงตพานเกลื่อ ฯ
๑ สามแหล่งสามราชเจ้า	ระคมชน
ชุกเร่งชุกดินชน	ถมน้ำ
เนื่องแน่นนิกรพล	เพ็ญเพียบ ภูมิเฮย
หามหาบบ้างแบกปล้า	ทุ่มเท่งท่าถนน ฯ
๑ นรานุรักษ์รอบค้ำ	แกนนคร
แสดงมหัศจรรย์	สันหล้า
มุ่งแม่อรินทร์รอน	ราญชีพ
มอญอมิตรมากหน้า	พินาศกลังกลาดเจเนียน ฯ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์

รูปที่ ๑๘ แก่นดินพระมหินทราธิราช ครั้งที่ ๒

ภาพพระมหาธรรมราชาอาสาเจรจาความเมือง

๑ บัจจามิตรร้อยหมื่นห้อม	ปรากฏ
แปดมาศมุ่งทักหาญ	ห่อนไค้
ในกรุงเกกกันคาร	เสบียงบอบ บางแซ
แจ้งเหตุรามัญให้	สือก้อยกลความ ฯ
๑ แม่นสยามขอมออกเฝ้า	ชุนแท้พ
จักเล็กพดคั่นกลับ	สุ่แก้ว
ไทยเกรงเลงจับ	เทพอก ควัวแซ
มอญทราบส่งพลท้าว	หักปล้นนคร ฯ
๑ พระมหาธรรมราชาเข้า	ขันเอา ส่าเฮย
จักสู่เมืองเจรจา	จุงเฝ้า
แถลงราชอนุญาตมา	โดยราช ยานแซ
สู่ค่ายตรงเกาะแก้ว	เกริ่นแจ้งใจความ ฯ
๑ ชาวสยามยดมักตร์ผู้	เผด็จชาติ ตนเฮย
ทำงต่างวางสินาศ	เกลื่อนกั้ม
ธรรมราชาโคคจากราช	ยานแล่น ถลาแฮ
อินทวเคชแบกั้ม	ออกพันปืนประหาร ฯ

พระราชนิพนธ์

(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๒๐ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพยิงพระจำปาธิราช

๑ พระมหาธรรมราชาเจ้า	ไต่ทโคกรม
สถิตย์ราชยานให้โรม	สาครเร้า
ชาวกรุงเร่งหาญโหม	หักศึก สเวกแซ
รับสังพลันพลเข้า	รบพร้อมขอมถอย ๆ
๑ บินจำรงค์พระไท่	ไทยพู้ห์ ยิงเฮย
กัมพูราชรูป	ชิงหน้า
วิคสามพิหารกุ	อินเคช รายนอ
กองทัพเรารับว่า	เร่งเข้าสาครโทรม ๆ
๑ ไทยปล่อยบินเท็ก้อง	โกสลา หลสนา
ควันตระหลบกสเบเวหา	คลุ้มคลุ้ม
กระสุนถูกพระจำปา	ธิดารัทพ์ น่านา
พิษอักษะจักลุ่ม	ชีพสิ้นคอสาร ๆ
๑ กัมโพชราชล่าฝ่าย	พลากร
ถึงป่ากระทุ่มจร	หยุดยั้ง
สามคาบยกปล้นนคร	ห่อนหัก ใต้แซ
ทรงราชภูร์สแวกทัง	ทัพเมื่อเมืองขอม ๆ

หลวงราชพงศักรัตน์ (ม.ร.ว. วิน อิศรางกูร)

รูปที่ ๒๑ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรตามจับพระยาจันทน์

๑ พระยาจันทน์	ขอมขุน
มาสู่กรุงม่งญู	ปักเผา
บิณฑกอบการญู	รับปลุก เลียงเซ
ยกโทษไปรคเกษเกล้า	ท่อนพ้องของไทย ฯ
๑ กลับใจจักสู้เจ้า	ปถพี ทนแซ
สืบทรบการธานี	ใหญ่่น้อย
หวังตายด้วยโทษมี	มาแต่ หลังกา
ผู้สเภาค้ำกล้อย	ดอบได้ครวโดย ฯ
๑ พระกษัตริย์นเรศวรแจ้ง	เทพรทัต
ทรงพระชลาษาไว้	วิบริน
พร้อมเรือนิกรชนก	ขนาบไล่ ตภาแซ
ทรงพระแสงบนต้น	ต้นคองจันทาย ฯ
๑ ท้าวยกทัพขัง	บีนวาง มาณา
ท้องพระแสงทรงราว	ต้นวัว
รบพลางรบหนีพลาง	เรือทก ลิกแซ
ลมเกิดกางใบแก้ว	ล่องลหายดำ ฯ

พระราชนิพนธ์
(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๒๒ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรทรงปืนข้ามแม่น้ำสโตง

๑	หน่ออินทร์ธรรมราชา
นเรศวรอุตรนรา
ยกพยุหส์หุงษา
ทราบเรื่องรามัญใช้	พสุธา ไทยเฮย
ธิปไตย
หวังช่วย ศักดิ์
เล่ห์จ้องป้องผลาญ ฯ
๑	บรรหารฉันทพากย์พอ
จักเริ่มปฏิยุทธคิต
สั่งมาตย์กวาดครวสลิทย์
เลิกทัพกลับคืนแคว้น	เผด็จมิตร
คอบแก่น
เทียบมารค มานา
เขตร้าวแทนสยาม ฯ
๑	ข้ามสโตงชลพากเบอง
มอญกระทงผงกงคา
คำรัสส่งเสนา
ปืนไปแผ้วภาคโพ้น	บูรพา
ผ่ายโน้น
โซมสาทร ศรแฮ
เพื่อน้ำไพศาล ฯ
๑	ภูบาลบงเนตรพ้อง
ซีกชกายพ่างผล
ทรงเสดาะสินาศดล
อุปราชหวาดฤทธิราว	ขุนพหล มอญเฮย
หมากพร้าว
เค็จซีฟ บรแฮ
อูระค้อนตื้นหนี ฯ

พระราชนิพนธ์
(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๒๓ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเชียงใหม่

๑ พระมหาธรรมราชาเจ้า	จอมอัฐ ยาเฮย
ทราบศึกโยนกรุด	รอกตำ
สองสมเด็จพระราชาบุตร	บักกราบ ทูลนา
ขอปราบปรบักษ์หัว	หักให้เหือดหายไป ๖
๑ ทรงสัดรับสั่งให้	เกณฑ์ทัพ
แปดหมื่นหกเรือนับ	มากร้อย
พระเชษฐพระอนุชับ	พลรับ พาอณา
เร็วสู้ป่าไม้กษัตริย์	สังทงกระบวรณ ๖
๑ สมเด็จพระนเรศวรทรง	พระอนุช ท่านนา
เสด็จจากนาวายท	ยาตรเต้า
เว้งพลอังกูม	ออกยัว เต็กแซ
ดาวละศึกพลเข้า	เกลื่อนกลุ้มรุมแดง ๖
๑ ชนหนึ่งสวมเสื้อสัก	กลาดแดง
ขับสะซัดดาวแวง	มาศบง
พระนเรศวรฉนพระแสง	บินตูก ท้าวแล
ลาวไพร่ร้ายไต่	แยกย้ายขจายหนี ๖

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

รูปที่ ๒๔ แก่นคินสมเด็จพรมหาดรรมราชอิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรยิงทัพเชียงใหม่ในเรือ

๑ พระนเรศวรกับอนุชพร้อม	โยธี
ยกจากลุ่มพลีคี	ศึกเข้า
สเรนันทสพคี	พลอวิ ลาวเซย
เขตรบ้ำไมกซ์น้อยเข้า	ท้อสู้พลหลวง ฯ
๑ พลพระทลวงโล่มล่าง	ลาวยับ เอ็นเซย
ทัพหน้าเชียงแสนชัย	ออกกน
เจ้าเชียงใหม่ประทับทัพ	หลวงสระ เกษนา
ทัพหน้าไล่ไทยกระชน	ผิงนำท่าเชิญ ฯ
๑ สองกระษัตริย์เห็นอริก่อน	กัพล พระเซย
พระยาตรนาวาคล	ไมกซ์น้อย
เกรวิกทัพสาครพล	โยธยทศ กัณา
ยิงเมฆยิงฟ้าร้อย	ฟ้าควนกลางสมร ฯ
๑ สองกระษัตริย์กร่างเงอ	บั้นยิง เป็รียงเซย
ต้องอริลิ้มระเนนพิง	พาคม้วย
สาครศึกกอนุชชิง	บั้งพระเซษฐี่ ท่านนา
เรือรบเว้งรบค้าย	อริลฤฤเหลือ ฯ

พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล
(กรมหมนมหิศรราชหฤทัย)

รูปที่ ๒๕ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ภาพสมเด็จพระนเรศวรกลับจากศึกเชียงใหม่

๑ ดาวขาวเชียงใหม่แพ้ พลซึ่งรุกคามตี พระนเรศวรก็บ่อนุชิต เรือสำเภาห้อม	พั้งหนี ไปเอก กลับพร้อม ดาล่อง นำเขย แพเจ้าเจ้าตาม ๆ
๑ บ้านโพธิ์สามกัเย่าน พลางพระทศกัศณา ประสพศรีสุพรรณมา ใบ้หมอบยอบศิวไว้	มรคกลา ถึงเขย ฝั่งไม้ ธิราชเหล่า เขมวเขย ยศเวินเขยอ้า ๆ
๑ พระพิไรศักริห์แก้ หลวงพิไชยบรินทรง ชเลยลาวเสียบผจานทรง สมสน้ำหน้าเจ้า	นักองค์ ทนงเขย บันเกล้า เรือขอก นันแด ต่างก้าวทำซึ่ง ๆ
๑ เขาจึงกัศิวเส้า เคลื่อนพระชลวิมาน ระบือเคชพระสาธารณ์ ผจญรัฐผจญราชฎีรแผ้ว	เสียบผจาน เสวียงเขย มาศเกล้า ทุกเทศ แสงนา เผด็จเสียนศึกสลาย ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล
(กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย)

รูปที่ ๒๖ แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับพระเจ้าหงสาวดี

๑	บิหมอญมาตังค้าย	บางป่หัน
	พระนเรศวรนำพลชั้นร์	ทัพม่า
	สามกองนับรวมกัน	ร้อยยี่สิบแซ
	เศษอีกหกหาญกล้า	คาบกลองทวยทวน ฯ
๑	สวนพืชมอญแตกเข้า	ค่ายแฝง คณนา
	พระเสด็จโดยกำแหง	เหิมกล้า
	ปืนค่ายข้าศึกแทง	ถูกท่าน ตกแฮ
	กลับบ้ายใหม่ใช้ข้า	เช่นนนหลายคราว ฯ
๑	ทนายจิตรอมิคร้อง	เอออะไร นเรศวรฎา
	องอาจปลอมไพร่ใน	ศึกสู้
	พิมเสนแตกเกลือกไกล	กันนัก นวพ้อ
	ชรอยบิครท่อนรู้	เร่งให้จับเปน ฯ
๑	ควรเห็นพิริยภาพท้าว	ทณรงค์ ท่านเฮย
	สยามหย่อนอิศริยลง	ราบแล้ว
	เอกราชกลับคืนคง	โคยเกษ พระแล
	ข้าชาคอวิราชแล้ว	นับร้อยบีปลาย ฯ

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์

กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

รูปที่ ๒๑) แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ภาพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

๑) จอมเทลงอิศรราชดำ	อัยยง คคเฮย
ทราบนเรศวรออกกอง	ยุทธกล้า
เกณฑ์จักรจันทน์หนึ่งจง	ค้อยจับ นเรศวรแซ
พระนเรศวรนำพลมา	ไล่ล้างรวมญู ฯ
๑) พลชั้นสองปีกกล่ม	ฮอกกรู ล้อมเฮย
จึงตั้งไวชธรรมู	มั่งข้อง
ถือคองทัพพัน	ธรรต กวนแฮ
พระนเรศวรแทงคอง	ซีพลันสูกปราด ฯ
๑) ทหารทศทวยทอกจวง	โจอมประจัญ พระธา
ทรงพระแสงสพายพัน	ท้าวคน
พระควบขบม้าถัน	รุกได้ กแดงแฮ
มอญยั้งหนนไต้	เช่นสู้ศึกไทย ฯ
๑) พลไกรโททักกล่ม	เกลื่อนสมร ภูมินา
หาญค้อหาญราญรอน	รบเร้า
พลไทยฆ่าพลมอญ	เมิดคั้น คายแฮ
มอญพ่ายไทยคืนเข้า	เขศวรตัวแดนเกษม ฯ

หม่อมราชวงศ์คำเวียง

(พระยาพจนปรีชา อิศรศักดิ์)

รูปที่ ๒๘ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพที่พหน้าพระมหากษัตริย์

๑ องค์พระนเรศวรเจ้า	จอมจา กุรนต์เออ
ทรงพระยาไชยา	นภาพแก้ว
โสทรานุชเอกา	ทศรด อิศวรแฮ
ทรงปราบไตรจักรแก้ว	กลดพร้อมคออไชย ฯ
๑ ทนโคเมระอุบคิแล้ว	ลับอำ พรเชย
คลดฤษโทรกำหนด	ฆาฏธ้อง
เคลื่อนพยุหรัชนำ	พลยาตร์ ชนวนแฮ
พลศึกฮักให้ก่อ	เกริกสท้านธรณี ฯ
๑ ชไมกรีธราชไค	สลับกรับ โสทรเออ
บัวเนบั้นหันกระสับ	สายว้า
สาวบาทยาครใหญ่ดับ	ทลวงสู์ เทิกแฮ
มวณูมาคย์คชพลธา	ลับท้าวทุกซ์ทวิ ฯ
๑ สองศรีชติเยศไกล	กลางรณ
โสทรฆาฏเคลงพล	พ่ายกลุ่ม
สาคราเล่ห้เผดียงกล	คาลกลาศ องค์เออ
พแสงกระหลบอบกลุ่ม	มิดค้าวแทนสมร ฯ

ขุนรการโกศล

(พระหินิจสารา ทิม บุลยรัตพันธ์)

รูปที่ ๒๕ แก่นคินสมเค็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพสมเค็จพระนเรศวรทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา

๑ แดงเวียงอุปราชาเจ้า	รามัญ
ยกพลสู้สยามชั้นเจ้า	เขตกว้าง
คร้ามอาจชดากแข่งขัน	เจ้าอุรุ ยาฤ
พลางเพิ่มขุนชีช้าง	ฉัตรล้อมปลอมปนา
๑ ยุคฤทธิราชเจ้า	อุรุยา
องค์เชษฐนเรศวร	ธิราชเจ้า
อนุชนาวรณุษเอกา	ทศรด นามฤ
ทราบศึกช่องพลแก้ว	ศักดิ์แกร่ง ๆ
๑ เห็นแข่งแสวงล่าสัตว์	ให้ขบวน บางนา
เข้านักศักดิ์กันเขวน	รบช้าง
พ้อพาทอุปราชาทวน	อายออก องค์เส
สมภาคขั้บศรคว้าง	ไร้ว้าบ่ารู ๆ
๑ สองข้างสระคู่เจ้า	โรมรณ
นเรศวรวิราชฟาดแสงพล	พ่ายพ้อง
อุปราชาทอกระบวน	คอพิพ กอนา
อนุราชทศรณ้อง	นำม้วยมางจา ๆ

๑ โยธาทัพต่อต้าน
เห็นอย่างทางแพ้นะ
ใช้มากหากจำจะ
หัวน้ำถ้ำคี^๕

มอญมละ หนึ่นา
เช่น^๕
ไชยเที่ยง แท้เลย
ชักได้ไชยเสมอ ๆ

๑ สยามรัฐพัฒนแผ่นดิน
หนึ่งเขตรนเรศรา
กับทั้งเทพมหา
สิทธิ์ศุขสิทธิ์ไชย^๕

สองครา นแล^๕
ชนะ^๕
นคร เรานอ
เชิดอ้างปางสอง ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

พิมพ์ที่กรุงเทพฯ

(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิบูลย์กิจ, ๒๕๐๑)

รูปที่ ๓๐ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพสมเด็จพระวันรัตทูลขอโทษแม่ทัพนายกอง

๑ สมเด็จพระพนรัตทั้ง
คณิเวศว์บรรหาร
พระนเรศวร์ตรัสโดยงาน
สงฆ์สค์รับพจน์เออน	อธิการ สงฆ์ชัย
ข้าวยื่อน
รณยุทธ ชเยศไช
อมาตย์ตองทัณฑ์ไฉน ฯ
๑ ภูวไนยตรัสแต่เบื้อง
ม้นมละโยมยวรกับ
คิตขลาดข้าศึกมวณ
บารเมศโยมหากให้	ยาตรชบวน พลไช
อนุชไท้
ยิ่งย้าน โยมนา
ชเยศท้าวตเลงพล ฯ
๑ ทราบนุสนธิ์เสร็จสน
ชรอยเทพย์คาลบพิตรทรง
แจกจอมวิสุทธองค
ทวยเทพถอยล่าล่า	จอมสงฆ์ ทูลไช
เกียรติกล้า
เอกชนะ มารนอ
เล่ห์ให้อุภัยคาล ฯ
๑ เพรงกาลมวณมาตย์ไค้
อาญาจชีพมาตย์ผอง
ทรงอนุญาตไปรคคองครอง
สงฆ์ว่าไซ้กิจไซ้	โดยลออนง บาทนา
ภาคไว้
ไปปราบ ตनावไช
อาตม์เมื่ออ้อลา ฯ

ขุนวรการโกศล

(พระพิณิจสารา ทิม บุญยรัตพันธ์)

รูปที่ ๓๑ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพทิวเขียงใหม่เฝ้าถวายราชบรรณาการ

๑ จอมเวียงเขียงใหม่แจ้ง	เกียรติสยาม
แสงพระยศเยงขาม	ชาติห้าว
ตรัสไคร่มอบภพตาม	ชนอบฟัง นภาพแฮ
ทวยพระยาแสนท้าว	ท้าวพร้อมยอมคัล ฯ
๑ ทรงสรรสารเสร็จพร้อม	บรรณา การเฮย
จัตมอบตรีมาตย์คลา	คลาศเต้า
โดยเวียงตากมรคา	ลอยุธยา เยศแฮ
บัคมหาดไทยทูลเกล้า	ทูลน้อมบาทบงส์ ฯ
๑ ปางองค์นเรศวรไท้	ธรรมิศร์
บรรทักบาศน์ไพจิตร	มาตย์พร้อม
นำทูลเทอดศาสนิศร์	เสนอลักษณ ถวายนา
ตรัสตอบตามชนอบน้อม	พิภพอ้างออกถวาย ฯ
๑ อภิปรายลักษณตอบเจ้า	ลาวถวาย เมืองเฮย
อีกราชบ้านาญทลาบ	แขกเมือ
คมบาทมาตย์ชั้นผาย	คตประเทศ ทูลนอ
เขียงใหม่ทราบกกิจเกือ	มนัสปล้มเปรมเกษม ฯ

เจ้าชำนานาญท้าว

(พระยาอภิชาติชาญยุทธ เจริญ เสวตนนันท์)

รูปที่ ๓๒ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ภาพตีเมืองตะนาวศรีแลเมืองทวาย

๑ จักรแม่ทัพได้	ตะนาวศรี แล่นา
ให้เทพวรชุนมี	ชื่ออ้าง
ยาตราเรือรบช่วยตี	เมืองฝ้าย ทวายเอย
กองทัพถึงอ่าวกว้าง	เขตรบ้านการบอ ฯ
๑ พอทัพพิชิตตะบะทง	สมิงอปา กองแฮ
ออกจากเกาะตมะมา	ห่อนยง
เรือรบฝ้ายทัพธา	มัญปะทะ ไทยเฮย
ต่างสัประยุทธ์กันตง	แต่เข้าชวนชาย ฯ
๑ ฝ้ายพระคลังแต่งตั้งให้	ทัพสอง อมาตย์ฤ
กรมช้ออาสารอง	รับเต้า
แต่เมืองทวายปอง	ช่วยรบ ตนาวนา
สบศึกเร่งเรือเข้า	ขนานพายฝ้ายบร ฯ
๑ เทพวรชุนสาตราชร้อง	รคมศร เพลิงแฮ
ต้องอุปากองรอดู	ชีพมล้าง
เรือพิชิตตะบะแบกมอญ	นายไพร่ ประลัยเฮย
ตเลงพายตายรอดบ้าง	ตกเข้าบ่าวไทย ฯ

ขุนภักดีอาสา

(พระอมรสินธพ นก)

รูปที่ ๓๓ แก่นดินสมเด็จพรนเรศวรมหาราช
ภาพเสด็จเมืองจลนวก

๑ บรมราชนเรศวรให้	เตรียมพล
พระราชมานุชน	ซึกา
จุโถมทัพชาญชน	คชชื้อ แดแฮ
ทัพพระยาทำฮานา	ซึซ้างมารประลัย ฯ
๑ พระยาตีทราชสว้อย	เดโช ไชยเสก
ซึจับโจนยุทธโค	บุตรแก้ว
พระยามหาโย	ราชับ คเชนทร์แฮ
ไฟพิหารกลบักสันแฉ้ว	เติกเสียนสบสยอง ฯ
๑ สามยามบินใหญ่เอ้อย	จุดดับ
เลื้อเก็บ ^(๑) หมวกหนังสรรพ	สาครแก้ว
หน้าว่าเกือกเหล็กกับ	คชเคว็อง เตรีจแฮ
ถูกขลุเห็นพลแล้ว	ยกเข้าเสนาญชอม ฯ
๑ สี่ทิศทัพซ้าง	ชนประตุ เมืองเฮย
ทรงคชหนุนเหเอือคู้	เคชหัว
อีกอจราชมานู	ชยกพลก แหงแฮ
ลนวกทวารเวียงร้าว	ปรักล้มประลัยเมือง ฯ

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

(๑) ภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า เกือก

รูปที่ ๓๔ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพพิธีปฐมกรรม

๑ จอมสยามนามนเรศวรเจ้า	บัตถี ตรีเศียร
ทนต์สังฆมนตรี	กอบกั
ปฐมกรรมราชพิธี	โหรทวิช ประดิษฐ์แซ
สรรพสิ่งศาสตรศึกษา	แท่นพร้อมมณฑล ฯ
๑ เสวตจักรนพรัตน์	สงวน
พหลรอบล้อมวงสถาน	สถิตยเฝ้า
เชิญเสด็จพระภูบาล	ขึ้นประทับ เกยเอย
องค์รักษกุมตแวกเจ้า	วิชัยไว้ได้เกย ฯ
๑ เพชรราญศาสตรศักดิ์เกล้า	รอมพระยา
ถากมาครองเลื้อกมา	สู่ไท
ล้างพระบาทผ่ายโหร	พลันล้น น้อยแซ
พราหมณ์เฝ้าสังข์เสนาะไค	ฤกษ์ครันคนตรี ฯ
๑ พระเดลิงราชอาศน์เมือง	ภิเศกสง
เฉลิมพระเกียรติปราบณรงค์	นริศร์กร้าว
เป็นบิณฑกันเสวสคิองค์	เอกกฤษ- คานา
สมประสงค์พระอกร้าว	เสวีจันพลับพลา ฯ

หลวงราชพงษภักดี (ม.ร.ว. วิน อิศรางกูร)

รูปที่ ๓๕ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพเสด็จเลียบเมืองละแวก

๑ สมเด็จพระนเรศวรผู้ คิลแวกแตกขอมขาม คำริหว่าสงคราม ควรแผ่พระเกียรติให้	ผดุงสยาม ราชภูริเอย เดชไท้ ก็เสร็จ แล่วนอ เพื่องพงกรุงเขมร ฯ
๑ ให้เกณฑ์พยุห์พร้อม ชวนอนุชบวร อ่าองค์อลงกรณ์ ทรงเสาะจากค่ายเข้า	พลจร ราชา กลยาตร์ ยุทธแฮ เลียบอ้อมเมืองหลวง ฯ
๑ ปวงทหารกุมสาตรถวน ซึตรงเรีงรน ผิวหมุ่ริปูยล โดยเสด็จอิศเรศท้าว	ทุกคน ยุทธห้าว คงสยท สยองแฮ อีกทั้งภราทร ฯ
๑ นรินทรนเรศน ผจญหมุ่บัจจามิตร ทุกเขตที่เคียงซิด เป็นบันถันไทยทั้ง	เรื่องฤทธิ์ นักเฮย มากครัง สยามยัน เตะหนา ต่างท้าวหลายแดน ฯ

พระเจ้าน่องยาเชอ กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์

รูปที่ ๓๖ แผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
ภาพเสด็จไปตีเมืองหงสาวดี

๑ ทรงเทชนเรศวร ^๒ ให้	เสด็จกลา
หวังหักกรุงหงษา	สว่างแก่น
ทราบอรินทร ^๓ ชักปืนรา	มัญสู ^๔ เมืองฤ
ตามติดประชิด ^๕ แคว้น	ชนาบล้อมทองอุ ^๖ ๗
๑ ภูธร ^๗ ดำรัสให้	ทวยหาร
ไปลาด ^๘ ลวงลสถาน	แม่ข้าง
พบมอญ ^๙ หม่อมควาญ	โจมตี ^{๑๐} จับ ตามแฮ
นำสบ ^{๑๑} คชสารสร้าง	แตก ^{๑๒} วนข้างหลวง ๗
๑ ปวง ^{๑๓} สารสูงศอกนิ้ว	นามมี
สามสิบ ^{๑๔} สามบาญชี	ชัก ^{๑๕} แจ้ง
นอก ^{๑๖} นนั้นยี่สิบกรี	กับ ^{๑๗} อีก โขลงแฮ
ผู้ ^{๑๘} ผ่านทองอุแสสร้าง	ซ่อน ^{๑๙} ไว้ไพรหนา ๗
๑ พระ ^{๒๐} มหาเทพผู้	ถือ ^{๒๑} รับ ส่งเฮย
ขุน ^{๒๒} คชภักดีกลับ	ลาด ^{๒๓} เต้า
สอง ^{๒๔} กุมหมู่ ^{๒๕} กชขับ	พล ^{๒๖} รับ มานา
ถึง ^{๒๗} พลับปลาพาเข้า	ค่าย ^{๒๘} ให้ถวายเป็น ๗

พระเจ้า^{๒๙}น้อยยาเธอ กรม^{๓๐}หม่นอด^{๓๑}ศร^{๓๒}อด^{๓๓}ม^{๓๔}เดช

รูปที่ ๓๑ แผนที่สมเด็จพรนเรศวรมหาราช
ภาพพวกหัวเมืองท่าสศยกทเมืองลำพูน

๑ ปางพระนเรศวรรับธง	ปกป่อง สยามซา
เชียงใหม่อำเภอบาง	บาทแล้ว
เมืองออกแห่งเชียงหลวง	หลายกว่า สิบเอ
คุมควบกั้นแดงแก้ว	เกลื่อนสี่หอคำ ฯ
๑ จอมสยามคำว้ตีให้	อนชา ท่านเฮย
พระเอกาทศรถ	เรียกอ้าง
เสด็จไปขับเข็ญธา	ณาเขต เชียงแซ
ธแห่งอุบายธรรมล้าง	เทครัววคินสมาน ฯ
๑ จัดการกำกับถ้วน	ทกเชียง ออกนอก
ชนทุกเวียงทามา	มัวพร้อม
เชียงหลวงส่อบเชียง	เฮนเซ็น สือเตย
ตอบรบกันธน้อม	หนวงไท้กสายตี ฯ
๑ สามก๊กแจกให้	เห็นปุ่น ท่านาง
เสด็จพระชาตลำพูน	เพื่อหมั้น
สศยามพิท่อนพบุร	ถือทุก เมืองแซ
เชียงใหม่สศยกทอครบ	เสร็จพร้อมก็เสदान ฯ

หม่อมเจ้าประกาศ
(ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๓๘ แผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถ
ภาพทศฉากเมืองไทรเฝ้า

๑ แดงปางอยุธยาพร้อง	เพลงพจน์
พระบาทเอกาทศ	รถไถ่
เสด็จยกพยุห์ปรากฏ	กับเชษฐุ์ ท่านเฮย
หวังปราบอั้งวะให้	แบ่งเหยมเบาเหิม ฯ
๑ พันเอิญพระนเรศวรไช้	สุสวรร คตนา
เมืองซ้อห่างหลวงพลัน	อมาตย์พร้อม
มอบราชกกุธภัณฑ์	พระนุช ท่านนอ
เป็นบันปกเกล้าลอม	รอบแคว้นแดนสยาม ฯ
๑ สงครามเขญชาติควย	บารมี พระเอย
ยกพยุห์กลับบุรี	ลุด้าว
กำแพงเพ็ชรธานี	พักผ่อน พหลแฮ
ทุดถิ่นเมืองไทรน้ำว	สาสน์น้อมนำเสนอ ฯ
๑ ประโคมออกอมาตย์เฝ้า	คาชดา
เบิกทุดทลสารา	เสร็จแล้ว
ถวายเครื่องราชบรรณา	การนบ นอบเฮย
ทรงตอบโดยระบอบแคล้ว	กลาศเข้าเนาสถาน ฯ

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้า ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๓๕ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์
ภาพพระพิมพ์ลธรรมเป็นขบถ

๑ พระศรีศิลป์ชื้อตัง	พิมพ์ ธรรมเสย
เรียนรอบไตรเภทกล	ศีกรุ
ศิษย์โยมนับร้อยคน	ไฟฝาก ตัวพ่อ
เจ้าหมื่นศรีนผู้	บุตรเลี้ยงมานาน ๆ
๑ คึกการจะใคร่เข้า	ชิงไฮ สุริย์เอย
ชุมศิษย์โยมมาใน	วัดแล้ว
สี่กออกยกพลไป	พักจัต หนึ่งนา
คอยฤกษ์เบิกพลแค้น	กลางพื้นไทยกษัย ๆ
๑ ให้บันสรรพเครื่องถวน	ทุกตน
ปะเจียดเลขยันต์มงคล	แจกให้
น้ำมันอีกน้ำมันต์	เจิมประ ทวนา
พอนักชัตฤกษ์ได้	ยกเข้าถึงทวาร ๆ
๑ ทวยหารขวานฟาดจ้า	พันทวาร
เหล็กกรัดไปทันทาน	อยู่ได้
ประตูปังประนั่งชาน	ให้ลั่น
พระพิมพ์เร่งให้	รีบเข้าเนาวัง ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๕๐ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
 ภายใต้นเจ้าพระราชวัง

๑ ปางสมเด็จพระเจ้า	ทรงธรรม
เสด็จออกบอกลา	มครให้
แต่ภิกษุวาทกา	หนคนับ ร้อยแซ
ยังอาศน์จอมทองไท	ท่านสร้างสามหลัง ๆ
๑ คราวมยุบันคำ	เคื่องเซญ นครเขย
คุมพวกประมาณเบญ	จะร้อย
ยกถึงท่งเห็น	องค์ราช สถิตยชา
ยุบันไพรใหญ่ร้อย	แน่นล้อมทรงธรรม ๆ
๑ พระวักประคู้เข้า	เซญเสด็จ
แปดรูปรีบพาเล็ก	ลอคถล
ต่อหน้ายุบันเซ็ค	ขามเคช ท่านแล
ไปห่างต่างวาก	ไปกล่ากุมทัณฑ์ ๆ
๑ พระมหาอำมาตย์หัว	หาญศึก
คุมพวกไพร่พลศึก	เช่นแก่น
ข้ายยุบันบังนิก	เอนกชีพ ลาญนอ
ยุบันเหลือแตกเร้น	รอดชนสเกาหนี ๆ

พระยาราชวรานุกูล
 (เจ้าพระยาศรีธรรมมาธราช เวก บุนยรัตพันธ์)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราช
ภาพเจ้าพระยากระลาโหมเป็นขบถ

๑ ปลงศพมาตุเรศแล้ว	พอโพยม พยับแฮ
เจ้าพระยากระลาโหม	ซีกห้อม
ตอบกลตอกกลโรม	เราเร่ง สหนองตา
พลร่วมจิตสนิทน้อม	นับถ้วนสามพัน ฯ
๑ ลงเรือเรือพยุห์ร้อย	ดำไคล ถึงแฮย
ขันสุ่ประทไชย	โชคแพ้ว
เสาริชับไห	รณร่า เริงแฮ
ถึงนำพระกาพแล้ว	ลดน้อมอธิษฐาน ฯ
๑ ถึงวัดสุธาवासัน	แสงรอน รวีนอ
พลพักจวบฤกษ์จร	จุ่มล้าง
มงคละสุนทร	ทวาเรศ พังแฮ
พลเพียบพันคนสร้าง	ล่องท่องสนามใน ฯ
๑ หนุ่มสาวชาวแม่ฮ้อ	โอฐอิง ทลอกเอย
พระเชษฐาทกตลิ่ง	เล่ห์ไ้
ลงนาเวศหนีจิง	ตามจับ มานา
อำมาตย์รับประสาสน์ไ้	สั่งให้สังหาร ฯ

พระยาราชาโยธา (เพื่อน)

รูปที่ ๔๒ แผ่นดินเสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา
ภาพพระนารายณ์ยกเจ้าไม้ดีพระราชวัง

๑ พระนารายณ์ทรงสับถ้อง	ขนิษฐา แดงเฮย
โทมนัสเพื่อพระอา	เสน่ห์น้อง
หวังพระเจกมิตา	ไท่ประทุษฐ์ จิตฤ
ท่านก่อก่อนเจ้าค้อย	ทอบค้ำเสานตาม ๖
๑ คำรัสส่งอมาตย์ให้	เตรียมพหล เสวีจนา
เดดองคชพลันเร่งพล	รับแก้ว
สุธรรมราชทราบสนธิ	ส่งต่อ ยุทธแซ
พอพระนารายณ์เข้า	รอบล้อมวังหลวง ๖
๑ นารายณ์เป็นเจ้าเร่ง	โยธา รบแซ
สุธรรมราชทรงคชา	ธเรศยง
ยื่นสติทที่หลังศา	ลาดก ขุนแซ
สองพวกพลไปรัง	รับชรวงศาตรศร ๖
๑ กระสุนปืนพวกข้าง	พระอา ท่านนา
กระทบบาทพระนคชา	เจ็ยคเข้า
บคืบเนกพระพา	หุพระ อาเฮย
ศรีสุธรรมราชาเจ้า	พ่ายเรนวังหลัง ๖

นายเสถียรรักษา

(พระยามนุสารสาครบัญชา สิริ)

รูปที่ ๔๓ แน่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพราชทูตไทยไปเมืองฝรั่งเศส

๑ ขอมวังฝรั่งเศสผู้ หลยที่สืบสืบศฤกษ์	ทรงฤกษ์ ศาสตร์แฮ เพรียกพร้อง
ออกทอ้งพระโรงสถิตย์ โนนเเวศเวอไซล์ร้อง	วรอาศน์ เอกเอย สำค้วยทวยชน ฯ
๑ นายปนาราชทูตไท้ พระวิสุทธสุนทรนาม	ไผทสยาม ท่ง
อุปาทูตทูตที่สาม ถวายพระราชาสนทง	อีกพวก พรรคณา เกรืองเกอไม้ตรี ฯ
๑ ขององค์สยามราชเจ้า เสนอสันนิทมิศรภาพหมาย	นารายณ์ นามนอ เวียบร้อย
โคยราชวโรบาย สืบชนบชธรรมเนียมน้อย	สุขมยั้ง แลนา ใหญ่ทงภูมิสถาน ฯ
๑ สองนครต่างทวีปท่ง สองชาติศาสนาผิด	ต่างทิศ กันนา แตกล้วน
สองเมืองต่างมีมิตร สองประเทศประโยชน์ถ้วน	จิตรต่อ กันนอ ดีได้ตั้งประสงค์ ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าโสณบัณฑิตย์
(กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

รูปที่ ๔๔ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพพระยาสี่พระราชเคโชไชยศักดิ์ค่ายหม่า

๑ ท้าไทยรายค่ายล้อม	อังวะ เมืองนา
หม่าออกยุทธไ้ชนะ	ว่าแพ้
จึงซุ่มหมู่พล	ในค่าย พร้อมแธ
ทำอุบายหมายแก้	เหล่าเสี้ยนศึกสยาม ฯ
๑ พระยานามสี่ท้าวชว้อย	เคโช
นำทหารร่วมมโน	กาจกล้า
ซันมำกระสังโค	รวมัน มือเฮย
เข้าค่ายบรรท่อนซำ	จิตรขึ้นเคอไชย ฯ
๑ พลไกรอังวะชั้น	จากสนาม เพลาแธ
รบประชิดชาวสยาม	โหด้อม
พลไทยฆ่ามุกาม	กายค่าย กั้นเฮย
พลหม่ามากล้อม	รบเจ้าร่วมประคัง ฯ
๑ ทหารอังวะจับได้	ไทยทหาร สันแฮ
กริ่งมันเห็นธนาการ	กรากไว้
เหตุปราศจากวิจารณ์	จวนออก วยแธ
เศษบุญหลุดได้	กลับล้างริปูลาญ ฯ

หม่อมราชวงศ์สำเร็จ

(พระยาพจนปรีชา อิศรศักดิ์ ณ กรุงเทพ)

รูปที่ ๔๕ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพสมโภชเจ้าพระยาบรมคเชนทรณ์ที่ทันต์ข้างเผือก

๑	ชวตโทศกจุลละถ้วน	ถึงพัน
	เศษยี่สิบสองสวร	ส่อไว้
	กรมการนครสวรร์ค	บอกส่ง เวนนา
	สมุหนายกได้	ทวนเผ่าทูลฉลอง ฯ
๑	ว่ากองคชไค้คช	พลายจรรณ เสวตรนา
	สูงสี่ศอกเศษสรพ์	ศภพร้อม
	พระนารายณ์สงเกณท์กัน	เร้วรับ มาเซย
	นายไพร่ไปแห่ห้อม	รับเข้าโรงพิธี ฯ
๑	มีการสมโภชถ้วน	เจ็ดเวน
	พระราชทานนามเกณท์	โยคตั้ง
	เจ้าพระยาบรมคเชน	ทรณ์ที่ ทันต์แฮ
	โปรดพระราชทานทัง	เครื่องพร้อมอาภรณ์ ฯ
๑	ขุนหมื่นหัวสับให้	รักษา สารเอย
	ทรงโปรดนายกองหา	คชให้
	เป็นขุนหมื่นมีตรา	กุมเพิ่ม ทรัพย์แฮ
	ชนที่ช่วยคล่องไค้	ทรัพย์เสื่อพัตรประทาน ฯ

พระยาราชโยธา (เพื่อน)

รูปที่ ๔๖ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพเสด็จตีเมืองเชียงใหม่

๑ พระนารายณ์วรนาถผู้	เกลอองภพ
ศรีอยุธยา	บุรคว้าว
ส่งมาตร์แม่ทัพรบ	รับจัด การเฮย
กำหนดนัดวันนำ	หักปล้นผจญเมือง ฯ
๑ ลุเวลารตฤกษ์ถวัน	ยามสาม
ทรงเครื่องปราบสงคราม	สู้ข้าง
พลายหักสิบทิศนาม	พาหนาศน์ ทานนา
ส่งจุดเพลิงองพลูอ่าง	เอิกเขารณรงค์ ฯ
๑ แสนไทยนายไพร่พร้อม	เห็นดวง พลฮือ
ขุนทัพขับพลทะเลวง	ทลิ่งปล้น
รอบรุกทุกกระทรวง	บินป้าย เวียงฮา
นารายณ์ราชยาตรข้างต้น	เร่งก่อนทวยหาญ ฯ
๑ พลดาวสามารถสู้	ตายเหล็ก หลายเฮ
ทุกทิศทัพไทยแหก	หักเข้า
เมืองเชียงใหม่ปลัยแตก	ตอรุ่ง สว่างฮา
ตามจับแสนหลวงเจ้า	เขตรไค้โดยถวิล ฯ

พระยาราชวรานุกูล

(เจ้าพระยาศรีธรรมมาธราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพหลวงสรศักดิ์ขกเจ้าพระยาวิชเยนทร

๑ ผ่ายหลวงสรศักดิ์แจ้ง	ประจักษ์การ
สมณพราหมณาจารย์	ขุนช้อง
วิชาเอนทร์ทุจริตหาญ	เบี่ยนสาสน์ หมองเอย
สีกภิกษุสามเณรร้อง	เรียกใช้เชิงชเลย ฯ
๑ กอบกิจสิทธิขาดไค้	โดยใจ มั่นชา
กำเริบจิตรบ่เกรงไภย	เท่าก้อย
จึงนำเหตุทลไทย	อยรป็น สยามแฮ
ทราบตระหนักประจักษ์ถอย	อ็คอนโองการ ฯ
๑ ไฉนหนออายฝรั่ง	โปรตนัก หนาแฮย
ทำโทษให้มันประจักษ์	จุงไค้
ตริเสร็จสูที่พัก	เคยว่า การพ้อ
นั่งท่าแทบที่ไกล	เช่นเขยวคอยที่ ฯ
๑ วิชาเอนทร์ลุนิเวศชั้น	สติตยอาศน์
ว่ากิจไครผิดขาด	ถอดตง
สรศักดิ์พิศยิงบาด	ตาไกร่ สับแฮย
ลูกทลิ่งชกบ่ยง	บับชว้าขมำลง ฯ

หม่อมเจ้ากรรเจียก
(ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส)

รูปที่ ๔๘ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ขังบนพระพิรุณแสนห้า

๑ พระนารายณ์ราชาเจ้า	จอมนรินทร์
ทรงพระตำริห์จันต์	จักให้
ราชฎาท้าวแดนดิน	รู้เล่ห์ ฉลาดแฮ
แห่งวิชาเยนทร์ได้	ยศลาเลยพระยา ฯ
๑ จึงมอบสงให้	เหล่าชน นางเอย
กิดขังบนพระพิรุณ	ใหญ่หน
จะหนักสักกกลย	เร่งขัง เรือนอ
ทุกหม้ออำมาตย์อน	ไปเออนอาสา ฯ
๑ จึงตรัสให้ท่านเจ้า	พระยา ชังเฮย
ฝรั่งรับลากบนมา	ถ่วงท้อง
เรือเพียบเท่าโคตรา	ทีก ^(๑) ลาก ชันแฮ
ชังศิลาลงท้อง	เทียบน้ำแนวเดิม ฯ
๑ ก็แจ้งโดยเล่ห์ล่า	แหลมหลัก
บนพระพิรุณหนัก	เท่านั้น
กราบทุกพระจอมจักร	พรรคิทราบ บาทเฮย
ข้าราชการกิดขย็น	ขยาดคร้ามเชิงเฉลี่ยว ฯ

ขุนโอวาทวรกิจ
(พระยาโอวาทวรกิจ แก่น)

(๑) ทีก ภาษาเขมรแปลว่า น้ำ

รูปที่ ๔๕ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพพระเพทราชาขมาแดงพยด

๑ นารายณ์บรมนารถเจ้า	จอมจักร พรรคินา
เสด็จประพาสพระตำหนัก	สระแก้ว
สราญราชกระมลภักตร	ผ่องชื่น
ทรงอัครัตพรณแล้ว	สั่งให้กลับพล ฯ
๑ ลุวิกพระศรีรัตนท่าย	มหาธาตุ
เสด็จจากอัครราช	ไปช้า
โองการตรัสประภาษ	พระคช บาลเฮย
จงควบขบขี้ม้า	พยคนลองดู ฯ
๑ เพทราชานอบเกล้า	เคียมคัล บาทเฮย
เปลื้องสำนจากพุงพด้น	รีบเต้า
ปู้ทักพระยักผู้	โผนชี ม้าแฮ
ขบขี้ม้าอย่างสะเท็นเท้า	เหยาะเยองจรจรัล ฯ
๑ พวกพหลยลต่างน้อม	ต่างประโคม
คิดว่าจอมไผทโกรม	เกียรติพุ่ง
ทรงทอกพระเนตรโสม	นัศตรัส สรวลแฮ
พระเพทราชาสคั่ง	โตคม้าลงคิน ฯ

ขุนโอวาทวรกิจ
(พระยาโอวาทวรกิจ แก่น)

รูปที่ ๕๐ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพหลวงสรศักดิ์ล้อมตีพระเจ้าเหา

๑ หลวงสรศักดิ์แจ้ง	ประจักษ์การ
ตีพระเจ้าเหาสดาน	มาศย์พร้อม
คว้นยาครกับทวาร	สิบหก ตามแซ
ผู้สนิทถือดาบล้อม	ลูให้วิศิษฐ์ ฯ
๑ จึงออกประกาศก้อง	กลางมาศ ยาเชื้อ
หากว่าพระชนกนารถ	ล่วงแล้ว
เวาจักรักษาราช	สมบัติ สืบนา
พวกท้าวจะสอศแคแล้ว	กักถ้ำเป็นใจน ฯ
๑ ท้นไตไพรซึ่งล้อม	ตีกลาย
พลันสอศอวธวาย	รอบค้ำ
บ้างถือสาทรเกินกราย	ตรงแวก วงษา
ผองมาศย่หวาศสท้าน	อ้ออันตตั้งน ฯ
๑ สรศักดิ์แกว่งตามเงอ	กุกคาม
มวณูมาศย์ชยาชยาม	ใบ้อง
ต่างคนย่อยอมตาม	บังคับ ท่านนา
สรศักดิ์จึงชานพร้อง	มอบให้บิฑูร ฯ

ขุนพิณจชัย
(หลวงภิมย์โกษา อยู่)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
ภาพจับเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

๑ วิชาเยนทร์ยืนอ้าพระ	โองการ หาเซย
รู้เล่ห์เหล่าอริพาล	คิตราย
ครองหลักบลกาล	มานะ เห็นแฮ
อยู่กม้วยแม่ผ้าย	ผิวม้วยคตี่ ๆ
๑ นิกมีโถมันศน้อย	จิตรถาม ทนายนอก
ไหนท้านสรสงคราม	กอบสร้าง
คุณูปการความ	คี่แต่ เพรงแฮ
จักลขิตด้วยหัตถ์กลาง	ลบด้วยบาทา ๆ
๑ หวนมานชนเสลยงเขา	สุราช วังแฮ
พริยชุ่มพรุกลาต	แกลกล้า
นำหลังประทังกราด	พลองแพ้น เพงพ้อ
ถูกถนัตพลัดผลงขวา	แผ่กลงกลางผลู ๆ
๑ หัวหุแบนบับ	รอยทูป
กายสน้อยหุบหุบ	เร้าคน
นอนไถลไหลลู่หลุบ	แลอนาถ
เสือกเสือกแล้วสุดสน	ชีพสิ้นสุดเวร ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าจันทร์ทตจุธาธาร
(กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชา)

รูปที่ ๕๒ แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา
ภาพสักพระบรมศพสมเด็จพระนารายณ์

๑ แดงปางธิดาขี้ไต้	พระมหา บรูซย์เซย
ออกหมุ่มมาตยา	ยอบเกล้า
เชอญบรมศพพระนา	รายนเรือบ ริวแซ
บัคฺราขโองการเจ้า	เว่งให้เกินขบวน ฯ
๑ เพลิงท่งหลังแรกหม่อง	กลองมา ลูเซย
จตุบาททวิบาทกลา	คู่เกล้า
เครื่องแห่คู่แห่สา	ระวัดแน่น นันต์แฮ
กลองชนะประโคมเว้า	อุโฆษก้องแตรสังข์ ฯ
๑ เครื่องสูงบังแรกช้อง	ชมสาย
รถพระโองไปรอยฉาย	ผ่องจ้า
อินท้พรหมคู่เคียงราย	แสงสว่าง เครื่องเซย
รถพระโกษชูแผ่นฟ้า	กลดกึ่งบังสุวิย ฯ
๑ เครื่องหอมประเทียบล้วน	รถฉาย
นาอเนกเหล่าหลา	แห่ห้อม
ดึงนำจักรวรรดิหมาย	สั่งหยด กระบวนเซย
ทรงพักวิษณิน้อม	โบกให้ไปรยทาง ฯ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์
(กรมหมื่นปราบปรบกัน)

รูปที่ ๕๓ แก่นคินสมเด็จพรเทพราชา
ภาพอายุธรรมเถรเป็นขบถ

๑ ธรรมเถรขบถตั้ง	ตัวเป็น เจ้าเขย
เทียบอภัยทศเห็น	ถ้องถ้วน
ชนข้างพวกเพียบเพ็ญ	ตามแน่น มาณา
หยุดตัวมณฑปปลิว	เหล่านิลิตเขลา ฯ
๑ พระมหาอุปราชเจ้า	นามสร ศักดิ์เฮย
ประพาศโพแกญชร	พะเนือคัลลอม
ทราบการเกิดศัษกร	เสด็จกลับ กรุงเข
สูมหาไชยบ้อม	อยู่ไกลวงจันทร์ ฯ
๑ บัณฑิตุรทานสั่งให้	โยธี
บรรจุสาครอักษิ	ใหญ่สู้
เสร็จเสียงพระบารมี	อิงไม้ ยอกนา
ไซออกจิงรัฐผู้	ประจุพลึงผัดผัน ฯ
๑ บรรจุนใหม่แล้ว	ทรงจุก ชนวนแฮ
ถูกกชขบถทรศ	ทรวคมีวย
ธรรมเถรวิงเวียนมุก	รกซ้อน กายนา
พรรคพวกพลอยแตกด้วย	วิงทันชนเห็น ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศัยวิกรมเดช

รูปที่ ๕๔ แก่นดินสมเด็จพระเพทราชา
ภาพคเมืองนครศรีธรรมราช

๑	เขลงปางบินน้อยไต้	เพทราชา ซาเอย
	มีบอกเมืองไซยา	นบเกล้า
	ศรีธรรมราชแรงมา	น่ม่ง ประทุษรูแอ
	ทวส์ทัพบกเรือเก้า	ทักให้มลายสุญ ๖
๑	ทัพเรือพระยาราชสร้อย	บั้งสรร
	ถึงซบทัพเมืองชน	ท้อตัน
	แก่งกาจสาทรสนพัน	ฟาคค่าง ทายนา
	บันใหญ่เล็กเสียงสท้าน	แทบทอ้งทเลทลาย ๖
๑	หาญต่อหาญท่อนพลัง	เพลงธรงค์
	ต่างชอคับอ่ายง	ยุทธไก่อ๊
	พอทัพบกสุรสง	ควมตบ ถึงนอ
	เว้งพยุทโอบหลังไต้	คาษหน้าคาบั้น ๖
๑	บั้งสรรสมนึกไต้	ทหารรบ
	รุกไล่แตกทายศพ	กัฉว่น่า
	ทัพนครศึกกระทบ	สุทที่ ทนเอย
	แล่นแหวกแยกแจวจ้า	ปลาศลิหนโอย ๖

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้า ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๕๕ แผ่นดินพระเจ้าเสือ

ภาพเสด็จทรงช้างข้ามบึงหูกวาง

๑ พระสรรเพชญ์แปดฝ่าย	ผองพยุห์
โดยนครสวรรค์ผล	หทยคง
ชุมพลณบ้านห	กวางประทับ แรมซา
สังไพรไลข้างตง	พเนียดล้อมลงชอง ฯ
๑ สั่งสองเอารสให้	ถมบึง ขาวางเขย
เงาะวิถตรงถึง	พเนียดกว้าง
สองทำเสร็จสาจง	เสด็จคช ข้ามแล
ถมใหม่ไม่แน่นข้าง	เหยียบเท้าถลาลาเลน ฯ
๑ นเรนทร์ไกรธว่าลูกท้าว	กิตขบถ
เหลืออบสบสองทรงคช	เสด็จไกล
เง่อง้าวฟาคหมายปลด	ชีพเชษฐุ์ คณัยนา
ขนิษฐุ์ยกขอรับได้	พี่น้องทลวงหนี ฯ
๑ ภูมิขับข้างไล่	บทัน
สั่งอมาตย์ตามจับปล้น	อมาตย์เต้า
พบหน่อพระเชษฐุ์จรด	เร็วกลับ ถวายเอย
พระพิโรธสั่งตีเข้า	ค้ำคองคินเมือง ฯ

พระเจ้าห้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

รูปที่ ๕๖ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเสือ
ภาพนันทายนรสิงห์ถวายชีวิต

๑ สรรพพืชทุกที่แปดเจ้า	อยุธยา
เสด็จประพาสทรงปลา	ปากน้ำ
ล่องเรือเอกไชยมา	ถึงโคก ขามพ้อม
คลองกุดโชนเรือค้า	จัดไม้หนักสลาย ฯ
๑ นันทายนรสิงห์ประหม่าสิ้น	สติคิด
โศกจากเรือทลอุทิต	โทษร้อง
นันทายนรสิงห์ผิด	บทฆ่า เสียเทอม
หัวกับโชนเรือคอง	คู่เสน่ทำศาล ฯ
๑ ภูบาลบำเหน็จให้	โทษดนม ใจนอ
พันไม้มอมมอช่อม	มอคม้วย
พระโปรกเบียดโยชปลอม	พันรูป แทนพ้อม
พันกราบทูลทักควย	ทำนงประเพณี ฯ
๑ ภูมึปลอบกลับตั้ง	ขอบรร โดยพ้อม
จำสั่งให้ชดมฆาฎพัน	ฟากเกล้า
โชนเรือกับหัวพัน	เส้นที่ ศาลแล
ศาลสืบกฤตกิจคุณแก้ว	คติไว้ในสยาม ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ
ภาพข้างทรงพระมหาอุปราชแห่งข้างพระที่นั่ง

๑ สรรเพชญ์ทเกาบิน	อยุธยา
พร้อมอนุชอุปราชกลา	พยุห์ส้าง
เสด็จกลนกรนา—	ยกประพาศ ไพรแฮ
แรมทัพหวังจับข้าง	เพื่อใช้ในบุรี ฯ
๑ ราชตรีจันทร์แจ่มท้าว	เกลิงคช บาศเฮย
อมาตย์ชคชหมตตาม	เสด็จท้อม
คอยทางคชเถื่อนสกต	รอยพบ ท้วนอ
พระขับพระคชพร้อม	อมาตย์กล้องกลอกัน ฯ
๑ จันทรลับเมฆข้างพระ	ลับนาย ไม้เฮย
อนุชขับคชเหม่อหมาย	ช่วยกล้อง
จวบเงาพฤกษ์เสยพลาย	ทรงชวค เซเฮย
ควาญตกข้างฟกร้อง	รีเข้าไพรสานต์ ฯ
๑ โองการเลิกไล่ไท้	คินพลับ พลานา
อนุชห้วนวอนขอรับ	โทษปลั่ง
ไม้แกล้งพระไม้จับ	เอาผิด นิคเลย
เสร็จเสด็จกลับกรุงทง	คู้ท้าวเนาเวียง ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์

รูปที่ ๕๘ แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ
ภาพฉลองพระนอนวัดป่าโมกข์

๑ พระนอนป่าโมกข์ ^{๕๘}	วิหาร
สถิตยแทมบนที่ธาร	ที่กรุง
ชลได้ไหลากไหลพาน	เซาะตลิ่ง
น้ำนำท่าทางรุ่ง	เสาะลำทสายพัง ๆ
๑ ควังเนจิงเกิดข้อ ^{๕๙}	กังขา
มีพระหล่อกัพา	เคลื่อนไต่
เป็นแผ่นก่อแน่นหนา	หนักนัก
ฤจะเลื่อนชลอให้	ห่างร้าวคลี่ ๆ
๑ มีพระยาราชสว้อย	สงคราม
ช่างชาติฉลาดความ	คิดซึ้ง
อาสาพยายาม	กอบกิจ
การชลลดากทั้ง	พระพันชลภัย ๆ
๑ อะโรยากลำบากัน	เหลือเชือ
แรงและบุญญาเป็น	ที่แก้
พระนี้หากให้เห็น	วิชาช่าง ไทหนา
ไฉนจะทำได้แล้	ภาพนพึงยล ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วัชรโปการ

รูปที่ ๕๕ แผ่นดินพระเจ้าบรมโกษฐ์
ภาพขุนชำนาญสู้กับพระชนบุรี

๑ มหาอุปราชอ้าง	องค์บรม โภษฐ์ฮา
คำริห์ขามคีกระคม	คุดอ
ตรัสถามมาตย์ทกกรม	บวรราช วังแฮ
ทัพค่ายฝ่ายเราเรือ	รบแพ้ทำไฉน ฯ
๑ ขุนชำนาญนบไท้	ทูลอา สาเอย
ข้าบาทคงชีวา	อย่าคร้าม
พลันประนตธลีลา	เร็วจัด พลนอ
กุมพวกสามร้อยข้าม	เขตร้านราญรอน ฯ
๑ ปะทะทัพขับไพร่เข้า	โจมตีจัญ
พอบบภักตรพระชน	ชีม้า
กุมหอกกลอกกลับคด	คาบหวด
ต่อพระชนแทงกล้า	ตอกกล้าราวี ฯ
๑ ขุนชำนาญโคตเงอ	ดาวฟาด
ถูกพระชนคอขาด	ตัวคน
นำถวายเป็นอุปราช	ทศน์ศิริ เค็กแฮ
ทรงพระโสมนัสสน	สร้างพนักมลหมอง ฯ

พระยาราชวรานุกูล
(เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิราช เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๖๐ แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ

ภาพพระยาไทรถวายช้างเล็บครบ

๑ ปางองค์บพิตรเฝ้า	ภวนา ยกแฮ
สมเด็จพระบรมราชา	ธิดาช้าง
พระที่นั่งสุริยา	มรินทร์อาศน์ สถิตยแฮ
เสด็จออกอำมาตย์สร้าง	สลบล้วนเคียมกัล ฯ
๑ บัดประจันต์ประเทศเจ้า	ไทรบุรี
นามระญาธิบดี	ถนเฝ้า
ได้สารศุภลักษณ์มี	เล็บรอบ บาทนา
นำประนตน์อ้อมเกล้า	กชนันท์ถวาย ฯ
๑ จอมภพปราโมทย์ปลื้ม	กมลมาน
โปรดยกความชอบสถาน	อนึ่งได้
จึงประสาสนบ้านาญ	อเนกนับ ค่านา
ควรแก่ความชอบให้	เหตุตั้งภักดี ฯ
๑ แล้วโปรดตั้งกษให้	ชั้นระวาง
สมยศกษบาทางค์	ประเสริฐพัน
พระบรมฉัททันต์วารง	เสมอมีง เมืองแฮ
สมโภชเฉลิมถัน	หลากเหล่นงานฉลอง ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีศุภโยค
(กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัตติ)

รูปที่ ๖๑ แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ

ภาพอঙ্กปุ่นถวายนกกระจอกเทศ

๑	เพลงเรื่องสมเด็จพระเจ้า พระสุริยามรินทร์ สืบกระษัตริย์บัลลังก์ เสวยสุขทุกวันให้	แผ่นดิน ไทยนอ ราชไท้ ผ่านอยุทธ ยาพ่อ เจือยชนญาไทยทวี ฯ
๑	มีนายกำปั่นผู้ ชื่ออঙ্กปุ่น นกกระจอกเทศสี่ กับสัตว์สิงห์โตให้	ภักดี จัดไท้ มอใหญ่ จริงพ่อ อมตย์นอมนำถวาย ฯ
๑	ฝ่ายกระษัตริย์คาร์สให้ พาสัตว์อศจรย์บัน เพราะจิตคิดกระตัญญู จึงอู่สำห้เล่นเรือก่าว	รางวัล แชนอ ลู่ก่าว ญู่ต่อ ไทยนา เกาะข้ามเขตรถึง ฯ
๑	คนไทยฟังแรกได้ แตกตื่นคั่นชายหญิง ตุนกเทศโตจริง ต่างเล่าต่างภาตัง	เหนสิง โตนอ มากยัง ปลาตแปลก เพรงพ่อ แต่นั่นต่อมา ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๖๒ จลาจลสมัย

ภาพพระยาวชิรปราการกัณฑ์ ๕ ม้า รมพม่า ๓๐ ม้า

๑ ป่างสมัยปวงม่านปลิ้น	อชุธยา
เห็นพิณาศนกรา	ห่อแค้นแก้ว
พระยาวชิรปรา	การกาจ หาญแฮ
คุมพวกพันกลันแก้ว	ศึกพร้อมใจกัน ๆ
๑ พันผ้าขาวศึกท้อม	แตกฉาน
รบรบรายทางราว	วอยไต้
พักแรม ณ บ้านพราน	นกกอก กรุงนา
ปล่อยพรพหลหาญให้	ลาคันธัญญา ๆ
๑ มาปะปรับักงค้อน	ตามดัด
ทนหนึ่งกับทหารสนิท	นับห้า
ขับแสะเสกประชิด	ชล่าไต้ ทะสงแฮ
หม่ม่านสามสิบม้า	หมคห้าวเฮหนึ่ง ๆ
๑ กรุงศรีอยุธยาแพ้	ไพร่
มากบมีสามัคคี	ศึกสู้
เพื่องห้าแต่หากมี	ใจร่วม หาญแฮ
อาจชนะแก้ว	ก่อกองกรุงธน ๆ

พระราชนิพนธ์
(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๖๓ จลาจลสมัย
ภาพพระยาวชิรปราการ รมพม่าในพองแฆม

๑ ปางพระยาวชิรสร้อย	ปราการ
เห็นพวกพลสนาม	คืนหน้า
คิดหลากจึงบรรเทา	สั่งหมู่ พลแฆ
เร็วเร่งสืบพลชัว	ใครรู้จักใคร ๆ
๑ มาใช้ไปสืบได้	ความกลับ เวียนแฆ
ว่าพม่ากรีธาทัพ	เกือบใกล้
แลดูสุทธานับ	ในป่า แฆมแฆ
ทราบเหตุจึงสั่งให้	รีบร้อนเดินกรัว ๆ
๑ เหลืออยู่แต่ไพร่ร้อย	กนเปลย
ให้จัดพลปืนราย	บ้ำไว้
ทำนหนึ่งกับทำนย	ทหารออก ล้อแฆ
เตรียมสรรพพอทัพใกล้	ไพร่พร้อมยิงปืน ๆ
๑ สามคราวพม่าม้วย	บรวไลย
แตกยับกองทัพไทย	ให้ชัว
เสร็จศึกจึงยกไป	ตามครอบ ครัวแฆ
เกินทัพหกเวลล์	เขตรเข้านาเกลือ ๆ

หม่อมเจ้าชายคำ
(ในกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาส)

รูปที่ ๖๔ จลาจลสมัย
ภาพเจ้าตากค้ำค้ำพม่าที่โพธิสามต้น

๑ ปางวิบัติสยามรัฐวอน	เบ็นเจลา จดแธ
พม่าล่องราญอยุธยา	บัวนกล้ม
บรรพักษ์ทวยสี่สุวรรณ	โดยเสื่อม วงศ์แธ
หาบมีใครคุ้ม	เชอวว้อพระราชภูริวสาย ฯ
๑ สยามแยกเป็นหกค้ำ	โคยทน ชุมเนา
นายกหกส่วนสกล	ค่างหัว
ต่างรุกค่างรวาจรณ	กันซึ่ง กันแธ
ทวยราชภูริปราศศุขรวัว	วังว้อเวือนหนี่ ฯ
๑ ส่วนโพธิสามต้นแก้ว	พระนาอ กองนา
ค้อพม่าต่งม่นหมาย	กวาคู้
เจ้าตากควบเบิกาย	พลมั่ง มาพ้อ
หวังซังค้ำค้ำกรกั	บุรรั้งกันเชม ฯ
๑ ทัพเงินกองนำเจ้า	ตากชาญ ศักษา
ยกระคมค้ำยราญ	บัคสนัน
นายกองประลัยลาญ	พลแหลก ลาญนอ
มอญพม่าเหตือตายัน	เท็กฝ้ายกระจายหนี่ ฯ

หม่อมราชวงศ์เบ็ญ
(เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล)

รูปที่ ๖๕ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพพระยาคานีสั่งตัวเจ้านครดวย

๑ จักรเตรียมทัพพร้อม	โยธา
กับพิไชยราชา	รับเว้า
ตั้งเมืองชื่อเทพา	พักทราบ ระทัตเสย
เจ้านครหน้เข้า	เขตรแคว้นทานี้ ๖
๑ ชูแขกให้สู่เจ้า	เมืองแคว กี่แสน
ขึ้นชัคเวาจักรอญ	รบไว้
เมืองบ้านจ๊กเบ้นบอน	เหลวเหลก
แขกจ๊กลาคฤกาถ้ำ	เร่งให้ตอบขาน ๖
๑ ทานี้ท่นาวเคชช่า	หลวงหลาย
คว้ามควนอันคราย	ราษฎรวิอัน
จับพวกนครนาย	ไพร่ส่ง มาเซย
ยังทำนข้าหลวงต้อน	รับด้วยยินดี ๖
๑ ทงสองนายทัพไค้	สมกิด แล้วนา
จำครบพวกอมิตร	ทวาคกรัง
นำดวยแค้นพิตร	ธนราช
กรัสนว่าโทษมันชัง	เร่งให้ปฤษา ๖

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

รูปที่ ๖๖ แก่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพตะเมืองสว่างบุรี

๑ ทัพพีไชยอมาราชทั้ง	สองทล บุเรศไชย
สว่างศรีช้องค้ำยพล	โอบอ้อม
พระฝางเร่งสั่งพล	สติคนำ ทินอ
บัตศรทกลูกพร้อม	เสวทรวแก้วเป็นพัง ฯ
๑ พระฝางยอดเดศรี	เกรงอา นภาพนอ
รบอยู่สามทิวา	พ่ายแคล้ว
คุมสมรพรคพวกพวง	ครเสวทรว ปลายแซ
กองทัพเข้าเมืองแล้ว	บอกแจ้งทัพหลวง ฯ
๑ กองหลวงจากพิศณุโลกได้	ศรีวาร
สดับบอกเร่งทวยหาญ	หื่อนยัง
ถึงทาท่านโองการ	ส่งมาศย์ เร็วเฮย
คามจับอ้ายเรือหนัง	เสวทรวน้อยกิริณี ฯ
๑ จึงพระยาอินทรวชิษฐ์	ไชยชาญ
หลวงชกชกักักหาญ	เจอะช้าง
ส่งมาศย์จับนางสาร	ตัวประเสริฐ มานา
ถวายแต่จอมทัพอ้าง	ธเรศให้กรุงธน ฯ

หลวงฤทธิจักรกำจร

(พระยาอภัยพลภักดิ์ ม.ด. อุกฤษฐ์ เสน่วงศ์)

รูปที่ ๖๑ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพแสดงคเมืองพุไทยมาศ

๑ พระมหานายกเจ้า เทียบทัพบกเรือพล กำหนดเขียงคินคด รุกเร้งนกรด้อม	กรุงธน บุรุษเขย ไพร่พร้อม ราชฤกษ์ ณรงค์แฮ ทวิสให้อุบายรอดู ๗
๑ กรมอาจารย์บ้ายปล้น พลไพร่จีนอะนำ ซัดสาครสินาศา หนุเนบไค่นายค่าน	บั้นกำ แพงเฮย ท้อค่าน นาญถนัค นักนา ต่างตงตอบยั้ง ๗
๑ บันศาลพระเกษให้ ว่าทัพหลวงหนุประชิต ต่างฮักต่างเหมจิตร หนุเนบเนื่องกันกลันแกลัว	ไทยกิต ช่วยแล้ว โจมจู้ ผจญนา เกริกก้องกลางรณ ๗
๑ พลพุไทยมาศสู้ ไทยบ่เบือสงคราม บันไคพะองตาม พอรุ่งเร้งบันเซ้า	เคิกสยาม รุกเว้า กันพาค เวียงฮา บูรไคญวนหนึ ๗

พระยาราชสัมภารากร (เลื่อน)

รูปที่ ๖๘ แยันดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพหม่าค่ายเขานางแก้วยอมแพ้

๑ กรุงธนบุรีแตกเจ้า	คราวยุค
เสด็จตรวจทรมวทหม่มมุข	มาคอยแก้แล้ว
ตั้งค่ายประชิดกรุง	รอบค่าย หม่าฮา
เขาย่านบ้านนางแก้ว	กวักล้อมรังแรงค์ ฯ
๑ ทวีตตั้งขุนทัพให้	พาตัว
อคมสิงห์จ้าว	จรกร้อง
เวียกกองหัวนกลาหัว	นำหม่า มาเซย
ขึ้นอยู่สู้ชัช้อง	ฆ่าสนับเหลือ ฯ
๑ ภูกามสามค่ายต้อง	สวามี ภัคคิเฮย
โบสุกรวมสาครศิริ	สังเขยน
วันรุ่งแม่กองทวิ	ทศพวก นายเนอ
กับปะคันเลเมียน	หัวนเผ้าทูลสอง ฯ
๑ จึงจูงคองอหูนทั้ง	ยองโย
แมงนรทาเนมโย	ใหญ่่น้อย
นายไพร่อกเจ้าไซ	ชานออก ยอมฮา
รวมหม่าพันสามร้อย	ศิรม้าหญิงสอง ฯ

พระยาราชวรานกุล

(เจ้าพระยาสุริยธรรมราชา เวก บุณยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๖๕ แผ่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพนายขนมต้มชกพม่าถวายตัวพระเจ้าอู่วะ

๑ ยี่งวะธิดาเจ้า	ภูกาม
ฉลองธาดำร้างกุ่มงาม	ศรีภักครัน
ขนมต้มชื่อชาวสยาม	คนหนึ่ง
ขึ้นต่อสู้พวกพม่า	ม่านรุครุมวย ฯ
๑ จับฉวยชกฉกฆ่า	จับจับ
โถมทิ่มแทงตองทิ่ม	ตีท้าว
เตะตีค้อยคุบคืบ	คืบคืบ
หมกหมุ่นเมงมอดมั่ว	ม่านเมือหมางเมิน ฯ
๑ เกินสืบต่อยบ่ฆ่า	สองยก
ม่านกระษัตริย์หัตถ์สุมอก	โอรุพร้อง
ชาติสยามผิยามตก	ไร้ยาก ไฉนนา
ยังแต่ตัวยังต้อง	ท่อนไค้ไภยมี ฯ
๑ ฉากนี้สมพากย์พร้อม	เพลงสุภา สิคเซย
เคยปากหากพุกมา	มากครั้ง
“กรุงศรีอยุธยา	ไปขาด คี่เสีย”
รูปฉากพากย์คึกคัง	ก่อให้เกิดจริง ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร

รูปที่ ๑๐ แดนดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพอะแซห่วนกุดตัวเจ้าพระยาจักร์

๑ ทพไทยพิศมโลกสู	ศึกแขก ศึกลอย
ทัพฆ่าเลียบค่ายแตก	ทุกครั้ง
เข้าม่านแม่ทัพแปลก	โจชยาศ ฤทธิ์พ้อ
ขอพบนายกทง	ทัพเร่งรื้อเชอญู ๗
๑ พลสยามขึ้นพม่าเข้า	ยันท ยิงเอ
เจ้าพระยาจักร์	ขมา
กนลับทันศรี	ส่งยุทธ
ยกพลุ้ห่ออกทำ	ทัพให้กุดตัว ๗
๑ อะแซห่วนแกฟศ	พระยาจักร์ กรีนอ
ชมรูปฤทธิธแรงกล้ากษณ	เลิศผู้
ภายนำจกสูงศักดิ์	เป็นแกระษัตริย์ สยามเขย
เฉลิมภพรบพม่าสู	เค็กแพ้ไผ่เกษม ๗
๑ พลงงให้ของเควเรื่องม้า	ทองคำ
หวังจักส่อศึกทำ	แยบย่อน
เจ้าพระยาจักร์สู้	เหนือกทราบ ประสงค์แซ
กลับยักกลศึกส่อน	คึกซ้อนกลภูกาม ๗

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าวรวรรณากร
(กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)

รูปที่ ๑๑ แก่นดินพระเจ้ากรุงธนบุรี
ภาพหล่อพระแก้วมรกตแลพระบางลงมากษัตริย์

๑ สมเด็จพระศรีวิชัยเจ้า	จอมพล กษัตริย์
ยาตราพยุหะปราบปัจจา	มิตรแล้ว
ล้านช้างพ่ายกฤษฎา	ธิดาเกียรติ ท้าตน
ไต่พุทธมรกตแก้ว	กับทั้งพระบาง ฯ
๑ เพื่อมหันต์บารมีเมตต์แจ้ง	มหัศจรรย์
จึงสถาปนารัตนอัน	ยิ่งยง
จักถึงซึ่งเดลิ้งด้วย	วิบุลย์ แสง
เฉลิมโลกคិតกสร้าง	สืบเหล่าแห่งสยาม ฯ
๑ ศักวาชนร้อยสี่	สืบมี หนึ่งนา
บุศย์มาสกฤษดิ์	จวบแล้ว
พุทธรูปสุดระบวี	สถานท่า ชลแฮ
พร้อมทั้งนั่งแก้ว	อีกทั้งเรือไชย ฯ
๑ เชิญพระบางพระแก้ว	สู่หน้า เวศนา
มากพยุหนาวา	แท้ห้อม
ถึงกรุงเทพเสด็จมา	พักวัด อรุณเอย
มหรรตพสมโภชพร้อม	จวบสิ้นไครวาร ฯ

ขุนภักดีอาสา
(พระอมรสินธพ นก)

รูปที่ ๗๒ ภาพเมื่อจลาจลในกรุงธนบุรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าเสด็จกลับจากเมืองเขมร

๑ องคัอรคนายกผู้	พรรรก ก เกชเช
ฤเกียรคเกรคอรค	ท้วหล้า
มหาคระษัทรคค	สมเศก นามนา
แรมทัพเสียมราฐร้	รบเสยนศคคขอม ๖
๑ จอมทัพสคคข้วอ้ง	กรงธน บร้เยย
เจ้แผ่นคคนวกค	คคคคคคค
ร้นเร้ท้วร้จุมค	ทคคเคยบ อบายนา
คอรจะก้นคคคคค	ทคคคคคคคค ๖
๑ กระลคคคคคคค	ร้จ้บ
จ้งพระยาสรรคคคค	คคคคคค
ค้กรคคคคคคคคค	จคคคคค กรงเช
ค้คคคคคคคคคค	คคคคคคคคคคค ๖
๑ เวลคคคคคคคคค	คคคคคคคคคคค
เศคคคคคคคคคคค	คคคคคคคคคคค
บ้นคคคคคคคคคค	คคคคคคคคคคค
งคคคคคคคคคคค	คคคคคคคคคคค ๖

๑ โยธีเห็นถนัดอ้อ	อัศจรรย์ ใจเอ๋ย
ต่างเทอคัทถ่อภวันท์	ท่อมเกล้า
บารมีพระจักพลัน	ถึงเสวตร ฉัตรพ้อ
ปราบยุคเช็ดูเย็นแผ้ว	ไพร่ฟ้าประชากร ฯ

๑ บทจรโดยค่าน้าว	พระจา รีกเสย
บันลูนนครา	ปราศเสย ^๕
ปรัมปราบพวกพาดา	เตียนราบ แล้วแฮ
พุทธศาสน์ราชภู ^๕ ร์เจริญเทียน	เทียบกรังเพรงกาล ฯ

พระราชนิพนธ์
(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๑๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพปราสาทอิศร

๑ สรรเสริญเสียงสนั่นท้าว	มหานคร อยุธยา
ไทยที่ขลาดแต่เพรง	กลับกล้ำ
ลานใจลุไชยเชวง	ทุกทิศ
เพราะพระพุทธยอดฟ้า	พระพันใจไทย ๆ
๑ ปราบบรามไปทั่วหล้า	แหล่งสยาม
ปราบบัณนอกในขาม	เขตรล
ปราบบาภิเศกตาม	แบบบุ รากนแฮ
โดยลักษณรูปนี้	แนะให้ฟังเห็น ๆ
๑ เป็นเวลาเสด็จขึ้น	พัทธบุรี
พระราชกรูปโรหิต	ใฝ่ใฝ่
อัญเชิญพระเสวยอิศร	สมบัติ
ปรุงศาสน์ราชฎ์เย็นเกล้า	ออกอ้างสมญา ๆ
๑ บรมราชาธิราชเจ้า	สยามินทร์
ปรโมรราชินทร์	บั้นหล้า
สามัญนิกรยิน	ยลเรียก พระเอย
ว่าพระพุทธยอดฟ้า	โลกย์ล้วนชวนชม ๆ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ

รูปที่ ๑๔ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพยี่บนลูกไม้พังค้ำพม่า

๑ พระมหาอุปราชอ้าง	ออกนาม
สุรสีหคนขาม	ท้าวหน้า
ยกพยุห์สงคราม	ไปต่อ ยุทธนา
เพื่อพม่ายกพลกล้า	ลวงเข้ากาญจน์บุรี ฯ
๑ โยธีสองฝ่ายเฝ้า	ราญรอน
พม่าสาทอักษิทร	ไปยั้ง
กรมพระราชวังบวร	ให้ลาก
บิณฑุกไม้มาตัง	ส่งให้ทหารมา ฯ
๑ จังกาบิณฑุกไม้	เลงเหมาะ
คินกระสุนยัดเปลาะ	เสือกเส้
เหล็กจับชนวนเจาะ	คินกลอก ชนวนเฮย
มือจับชุกแกว่งแต่	จุดเปรียงเสียงบั้ง ฯ
๑ ค่ายพังถูกพม่าล้อม	ค้ายกลาค
พวกพม่าฤาอาจ	ออกสู้
ชำพอสบเสบียงขาด	การศึก ถอยนา
สุดฤทธิสุดแรงรู้	เข็ดคร้ามขามไทย ฯ

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

รูปที่ ๑๕ แก่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ภาพกรมพระราชวังหลังจับพม่ามาถวาย

๑ พระบาทพระราชไถ้	ปฐมเสยา เมกเฮอ
แรมทัตแทบอุทรว	จวูค้าว
หนนพลพระราชภา	คินยักิมูข สทานนอ
ปราบพม่าสามรตท้าว	แห่งน้ำพิงแขวง ๖
๑ ก่ายหลวงบางเข้าตอก	ทัฬพล เพียบนา
สังเริงพระหลานรณ	รุกเสียน
พลหาญร่าแรงแผญ	บรล่า รบเฮอ
บรพ่ายค่ายบรเหยน	หักค้วยเกชผลาญ ๖
๑ พลรมคลุมไต้ล้าง	อวิรินทร์มรณี่ มากซา
พลกาจกมคัษกร	คินไต้
จำคะโหนกนิกรปร	บักซ์เหล่า เปินแฮ
จอมทัตกลับทูลไต้	เพียบทังเชลยถวาช ๖
๑ เต็กพาดพินาศแพ้	บารมี พระซา
ราบระฮิตระอาหนี	หน่ายสู
เคชานุภาพทวิ	วรเกียรติ ไกรเฮอ
เพราะพระเพ็ญพริยักู	ก้อพันเพ็สอาม ๖

หม่อมราชวงศ์เบ็ช

(เจ้าพระยาพระเสด็จ มาลากุล)

รูปที่ ๓๖ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพท้าวเทพสตรีรักษาเมืองกลาง

๑ ยี่ห่วนแม่ทัพข้าง	ภูกาม
คุมทัพเรือรอนุสยาม	ผ่ายไต้
ตะกั่วทุ่งก็แตกตาม	ตะกั่วป่า เล่านา
เข้าประชิดติดใกล้	รอบล้อมเมืองกลาง ฯ
๑ บุรินทร์สนธิ์พลแล้ว	ไปทัน แทนนอ
ยังชนะรู้หนึ่งอีกภรร	ยศผู้
ไปคิดแก้ชีวัน	ทรายเยียง หลิงแฮ
คุมไพร่ชายหญิงสู้	เกียงแก่นนคร ฯ
๑ รักษาเมืองอยู่ไต้	เดือนปลาย
สดคิดพม่าหมาย	รบร้า
ขัดสนเสบียงวาย	จำเล็ก ทัพแฮ
กลางรอดจากมือข้า	ศึกด้วยสองหญิง ฯ
๑ หลายบุรีบุเรศทั้ง	กรรมกร มีนอ
บออาจจะรับราญ	ศึกไต้
กลางมีแต่หญิงหาญ	หากรัก เมืองนา
สู้ศึกกันเมืองไว้	ชอบชัควรรชม ฯ

พระเจ้านั่งยาเธอ พระองค์เจ้าโสมบัณฑิตย์

(กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา)

รูปที่ ๗๗ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพตัดเมืองตานีได้บันใหญ่

๑ บัณฑ์รอนนุราชไท้	สุรสี หนานาหนา
ประทับพักลงโยธ	สพริบพร้อม
คำรัสว่าตานี	ทำซัด แขงแฮ
ปวงแขกยังไปน้อม	นบไท้หลายเมือง ๗
๑ จำจกยกพยุหจ้วง	โจมประจัญ
เอาเขตรชนขอบขัณฑ์	จุงไต้
กองนำเร่งผาคผัน	พลรบ เร้วแฮ
พระเสด็จทัพหลวงให้	รับเต้าตามหนูน ๗
๑ เพื่อพระบารเมศเจ้า	จอมสยาม
กองนำโรมแขกขาม	ชยาดแกลัว
ที่รบซีพมลายุหลาม	เหล็อรอด หนึนา
ที่ออกอ้อนน้อมแล้ว	ห่อนไต้ลงทัณฑ์ ๗
๑ ตีตานีแตกไต้	บันทอง
สองบอกพิศพิงสยอง	ใหญ่ล้ำ
อีกพัศดุสิ่งของ	สรรพสาส ตรานา
พระเกียรติขจรปกเกล้า	ครอบหล้ามลายู ๗

นายเสถียรรักษา

(พระยามนุสารสาตราบัญชา สิริ)

รูปที่ ๓๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพค้ำยพม่าที่ตำบลสามสบ

๑ พระบาทบรมนารถไถ่	ปฐมรัช กาลเอย
สมเด็จพระบรมราชาธิบดี	เสด็จพร้อม
ฝ่ายหลังราชวงศ์	วงศ์มหาย มวณแฮ
ยกพลทัพพม่ารามัญ	ลั่วแก้วแดนปัจฉิม ๖
๑ ทิศหน้าถึงพม่าตั้ง	สามสบ
กฎประกาศมหายครบ	ทุกตำบล
นายทัพรับเข้ารบ	พม่าต่อ ผจญนอ
ปืนเล็กใหญ่ยิงต้าน	ตอบโต้ไปมา ๖
๑ พลไทยหนุนเนื่องเข้า	ราว
สามทิวาราตรี	ยุทธกลม
ปืนค่ายเยื่อค่ายตี	ค่ายพม่า
แตกพ่ายไทยฆ่าหุ้ม	จับได้เป็นหลาย ๖
๑ อินชชะทราบข้าวเสียน	เสียเชื่อง
เล็กทัพกลับหนีกระเจอง	จรดตัว
พวกไทยไล่ตามเปลือง	เผาจุด ฉางฮือ
ได้ดาบหอกปืนง้าว	เสร็จสิ้นศึกภูกาม ๖

พระยาราชวรานุกูล

(เจ้าพระยาสุรธรรมราชา เวก บุญยรัตพันธุ์)

รูปที่ ๑๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพตักขยับกภาพมาทเมืองทวาย

๑ พระบาทบรมราชเจ้า	จักรกรี
เสด็จยกพลโยธา	ทัพกล้า
ข้ามเขตรถ่านคีรี	ถึงถิ่น ทวายแฮ
หวังจักรกุโรมร่า	มานร้ายหายหาญ ฯ
๑ ที่ตำราญค่ายตง	ตามระยะ ทางนา
ปรับกระบวนพระ	เดชไต่
ยาตรทัพตกทุ่งพระ	ค่ายปัก กาแฮ
ตงมหนักนเมืองไว้	ต่อต้านทัพไทย ฯ
๑ ทันใจดำรัสให้	รคมกัน
ตั้งใจได้ในวัน	หนึ่ง
ทวยมาตย์รบสาสนับ	นำที่ รบนา
นายทัพขับพล	ช่องให้ราญรณา
๑ ต่างผจญกันเคลื่อนกลุ่ม	กลากลาด
กรต่อกรห่อนชยาต	ต่อไต่
ขุนทัพสัปทนดาษ	แดงถิ่น ทุ่งนา
พม่าพ่ายพอดกโพล์	ตกเพลิงพั้งหนี ฯ

พระราชนิพนธ์

(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๘๐ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ภาพปฏิสังขรณ์มณฑลพระพุทธรบาท

๑	อยุธยาพม่าห้อม จีนพวกสวนพลุกบ เผาเสียซึ่งมณฑล สุแผ่นดินธนสร้าง	หาญรบ อยู่ฤ คิคลัง สถานพุทธ บาทนา ใหม่ไว้ไปตี ฯ
๑	จวบปฐมกระษัตริย์เจ้า ตรัสสั่งปฏิสังขรณ์ ให้กรมพระบวร เกณฑ์เร่งขนของทอง	จอมนคร เทพแฮ อีกครั้ง วังจัก การนอ อิฐไม้ทรายปูน ฯ
๑	บัณฑิตท่านยิ่งควย ทรงแบกลายองศา มีชาหยั่งปลับปลา หลายทอดจากท่าเจ้า	ศรีทธา แรงเอย กลาศเต้า ประทับท่าน วางแฮ สนุกเมื่อถึงเขา ฯ
๑	हार้อยห้าสิบเส้น พระสุ์ทรมานทน ละสุขแลกส่วนผล ยานยวดยศหยุดให้	สุดหน ทางเฮย ทุกขได้ ภาคน่า แท้เนอ หากเกือกองบุญ ฯ

หลวงสโมสรรพการ

(พระยาสโมสรรพการ ทัด ศรีสัมพันธ์)

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพทำสังคายนา

๑ จักรกรับริมราชเจ้า	จอมสยาม
ปรารภพระปิฎกสาม	ซึ่งสร้าง
อักษรจะพิบัติความ	กลาศพจน์ พระแฮ
เหตุแต่กรุงเก่าร้าง	ฉบับเผ้าไฟทสลาย ๖
๑ ควรคึกกิจใหญ่ตั้ง	สังคา ยนาเฮย
ให้หลักพุทธศาสนา	ถูกถ้วน
จึงจักนิพพานา	รวมที่ ประชุมแฮ
เชอญเหล่าชินบุตรล้วน	รอบรู้สงฆ์ ๖
๑ เสด็จยังสนนิบาตด้วย	พยุหยาต—ราแฮ
อาราธน์สงฆ์สอบสาสน์	ปิฎกเผ้า
พิมพ์ธรรมพระประกาศ	นิกรเทพ
สรวมสิทธิประสงค์แล้ว	เริ่มตั้งสอบทาน ๖
๑ ห้าเดือนนับแต่ตั้ง	สังคา ยนายแฮ
เสด็จพระราชดำเนินมา	บ้ายเข้า
ปฏิบัติสำสงฆ์สา	รพักกิจ เกอแฮ
ธรรมทุกชั้นธุกเกล้า	คติได้ตั้งประสงค์ ๖

พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

รูปที่ ๘๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ภาพไฟไหม้อินทราภิเศกมหาปราสาท

๑	ปีนร้อยเศษห้า	สิบเอ็ด รกาแล
	เกิดพิรุณลงเม็ด	พรางพร้อย
	อสนีตกมขเค็ด	ปราสาท
	นามอมรินทราภิเศกสร้อย	ศัพทก้องเกิดเพลิง ฯ
๑	กุใหม่มุขสีค่าน	โซมลง
	ลามติดพระปรตองค์	ผ่ายซ้าย
	สนมนาฏราชสุริวงศ์	ต่างวุ่น วายแฮ
	พาพวกระเห็ดผ่าย	ออกพันวังสถาน ฯ
๑	ขณะนบรรมราชเจ้า	จักรี กระษัตริย์แฮ
	คำรัสสังเสนี	พรางพร้อม
	ให้ยกราชวรอาศน์มี	เสวตรฉัตร กั้นเฮย
	ออกจากที่เพลิงล้อม	รอดพันเพลิงกาล ฯ
๑	ท้าวพระวงศ์ใหญ่น้อย	บรรดา มีเอย
	หลวงพระชนกณา	มาตย์ไท้
	อีกสงฆ์ทกวัตมา	ทัวหมต
	ช่วยค้ำอัคคีไหม้	เหือดสิ้นเพลิงสูญ ฯ

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าเกษมศรีสุภโยค
 (กรมหมื่นทิวากรวงศ์ประวัต)

รูปที่ ๘๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพเจ้าเวียงจันทน์รับอาสาตมเมืองหลวงพระบาง

๑	ยุคนักปลงเจ้า พระบาทสมเด็จพระ ล้านช้างบอการทุก คำรสตอบไปซ้ำ	จอมอยุท ธิยาเฮย ยอดฟ้า วิตรม ชาวแฮ หักให้หายเหิม ๆ
๑	เวียงจันทน์ทราบแจ้งศก จัดพยทเสรีจยกจร ถึงถับขับพลรอน เจ้าร่วมเคยอริแก่น	อักษร จอกแคว้น เร็วลม เมืองเฮย ขับให้ค้อหาญ ๆ
๑	บรรบกำเข็ดข้อ อุปราชเวียงจันทน์ เพื่อเทศทัพเวียงพัน เมืองแตกจับได้ถ้วน	แขงขัน บับม้วน ฟาดหอน ถอยนา ท้าวเชื้อชายหญิง ๆ
๑	เมืองแสนซึ่งสมครตง ยกกลับโดยวิถี จำเจ้าร่วมชาวมี่ แต่งบอกขุนคุมหุ้ม	รังบุรี แทบคุ่ม โทษส่ง กรุงเฮย อย่าให้หักหนี ๆ

หม่อมเจ้าอลังการ

(พระองค์เจ้า ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบำราบปรปักษ์)

รูปที่ ๘๔ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ภาพทำกระดาษใหญ่บุชากัณฑ์เทศน์มหาชาติ

๑ พระบาทสยามิศรไท้	ปฐมวงศ์
มีราชหฤทัยประสงค	กอบกู้
สิ่งใดที่ควรคง	ตามแบบ บรรพ์แฮ
ทรงไฝ่ฝึกชนรู้	รอบไว้เจียรกาล ฯ
๑ บรรหารเกณฑ์ฝ่ายเบื้อง	พระบรม วงศ์นา
ทั้งนำในอีกสนม	เอกล้วน
ทำกระดาษใหญ่สม	กัณฑ์เทศน์ สงฆ์แฮ
บุชิตมหาชาติถ้วน	สิบทั้งเศษสาม ฯ
๑ สนามนำทิมดาบตั้ง	โรงราย ตลอดจนแฮ
ของประดับประดาขลุ่ยหลาย	หลากล้ำ
เครื่องใช้เครื่องกินมัย	มากสิ่ง นาพ้อ
ต่างแต่งกวดชั้นกำ	เกียงชั้นหนึ่งเสนอ ฯ
๑ พระสนมนามแว่นเจ้า	ของกระดาษ หนึ่งมา
ยอมยกเด็กทาสชาด	ค่าให้
เป็นสิทธิแก่สงฆ์อาจ	อวยส่วน กระดาษเฮย
เป็นแปลกอยู่หนึ่งไว้	อันล้วนราวกัน ฯ

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรจรัสวงศ์
 (กรมหมื่นปราบปรบภัย)

รูปที่ ๘๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพหล่อบนนารายณ์สังหาร

๑ ประถมบรมราชเจ้า	จอมกรุง สยามเซย
คำวิทย์ทรงบารุง	แว่นแคว้น
สร้างศาสตรเครื่องผูก	เผด็จศึก ครอบนา
กันภัยจุกคืบแก่น	รัชช้องเคืองเซย ๖
๑ บินใหญ่ตีแขกโต	เป็นศรี เมืองเซย
ชื่อพระยาธานี	ใหญ่ดำ
ยังเคียวเปลี่ยวใบมี	คู่เทียบ เทียมนา
คำวิทย์ให้พลอช่า	เพิ่มชนเป็นสอง ๖
๑ เริ่มหล่อปืนใหญ่ครั้ง	คราวปฐม นฤ
เกณฑ์เจดีย์ทองทุกกรม	ไปวัน
ชุมช่างหล่อระคม	สมุหน
สมโภชมีไชนแท่น	กลาคกลุมกลางแปลง ๖
๑ ฤกษ์รุ่งหล่อแล้วเสร็จ	สมหวัง
บริสุทธิบแตกพัง	รั้วราว
นามขนานนารายณ์สัง	หารหัก คีกรแซ
บอกเหตุว่าหาญหัว	คู่เค้านทานี ๖

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

รูปที่ ๘๖ แก่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพอุปราชาภิเศกกรมหลวงอิศรสุนทรเป็นกรมพระราชวังบวร ฯ

๑ ประโมรราชเจ้า	จอมมกุฏ สยามเอย
ปรากฏนามพระพุทธ	ยอดฟ้า
ปางเมื่อจักจวนสถ	สมัยรัช ท่านแฮ
ทรงห่วงประชารา	บาททรงพระประยูร ฯ
๑ เกรงพุนพิบัติสิ้น	ตโมสร กัณหา
จำจักกันกระลำภ	เหตุไว้
กรมหลวงอิศรสุนทร	เอกอรรค คณัษเ
ควรรับศิริรัชได้	ครอบแก้วสืบสนอง ฯ
๑ การผองอภิเศกแมน	อุปรา ชาเฮย
ภาพพยุหยาตรา	แมน
คือเมื่อเสด็จมา	ทรงสลับ ปวีณา
คฤคปราสาท	ที่กัณเฑล ฯ
๑ ทลฤกษ์สงเสร็จขึ้น	ไพศาล
เฝ้าพระบาทมหบาล	ราชไค
สุวรรณบัณฑิรพระราชทาน	พลางครัส ผากแฮ
พุทธศาสน์ราษฎรไค	ปกเมืองปองถนนม ฯ

พระราชนิพนธ์

(รัชกาลที่ ๕)

รูปที่ ๘๗ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 ภาพฉลองพระศรีสากยมุนี นำพระตำหนักน้ำ

๑ จักรกรีปฐุมราชเจ้า	สยามินทร์
เฉลิมรัตน์โกสินทร์	ผ่านฟ้า
พระปราบเหล่าอริินทร์,	เรียบราบ สงบนา
ปวงประชาเย็นเกล้า	เพราะไท้ผดุงผล ฯ
๑ พระกมลปราโมทย์ด้วย	ศรัทธา
คำร้ห้จักสร้างอา	วาศไว้
ภายในพระนครา	สันเทพ สถานแฮ
ชูเชิตพุทธศาสน์ให้	รุ่งเร้าเรื่องเจริญ ฯ
๑ ให้เชิญพุทธรูปลา	วิไลย ลักษณณา
ศรีสากยมุนีไซ	ชื่อพร้อม
แต่เมืองศุโขไทย	ล่องลู่ กรุงแฮ
สมโภชสามวันก้อง	น่านน้ำเจเนียนวัง ฯ
๑ ตั้งการฉลองเสร็จแล้ว	เชิญปะ ฎิมาณา
ขึ้นบกทางระยะ	ท่าช้าง
ที่นั่นเรียกท่าพระ	ตราប់คั นแฮ
ชักพระสู่โรงสร้าง	ใหม่ใกล้พราหมณ์สถาน ฯ
- พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าศรีเสาวภาวงศ์

รูปที่ ๕๕ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ภาพโสกันต์เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี

๑ ประชุมบรมนาถให้	กรุงสยาม
ทรงพระตำริหัดความ	ก่อนนี้
โสกันต์ใหญ่จักทราวม	สูญแบบ บรรพ์เชื้อ
จึงราชโองการชี้	สั่งให้จักการ ๖
๑ ทำเขาไกรลาสพร้อม	สิ่งสรรพ
เครื่องราชพิธีอัน	เลิศล้วน
ทรงฟังสวดสามวัน	แท้เอนก นาท่อ
พระฤกษ์โสกันต์ถ้วน	บาทห้าโมงสาม ๖
๑ เสร็จตรงทรงเครื่องเฝ้า	พระสรี
รับธุระพรศรี	สวัสดิแล้ว
แท้เวียนรอบคิริ	สามรอบ กลับนา
สมโภชสามทิวาแล้ว	แท้เส้นเกษา ๖
๑ โสกันต์ไกรลาสเจ้า	ฟ้ากุณ ฑลเชย
สหักศตะเจ็ดสิบจุล	จกอ้าง
ประชุมขัตติยวิบูลย์	แบบเวีย ไร่เชย
หวังประโยชน์อย่างสร้าง	สืบไว้เฉลิมเวียง ๖

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าขจรจรัสวงศ์

(กรมหมื่นปราบปรบิณ)

รูปที่ ๘๘ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ภาพองเชียงสือสามภักดิ์

๑ เหตุเกิดขบถเมือง	บูรา นำแฮ
ต่างเหล่าราชพงศา	มากม้วย
เชียงสือชกยภา	กินยหนึ่ง
ทงกรอมกวัวตัวควย	หลบสทหนภัย ๖
๑ อัครรัชชอนแรมอยู่	ยังเกาะ กระบือแฮ
ชณะพระยาชลเตาะ	สลัดเว้า
แวงไปก็พอเหมาะ	พบพท ชวนแฮ
ยอมสมก้มงเข้า	ฟังไทไทยสถาน ๖
๑ โดยสารทั้งพวกพร้อม	สูยธ ยาแฮ
พระบาทบรมนารดพุทธ	ยอกฟ้า
ทรงพระกรุณาอุค	ทนุหรับ เลียงนา
อุปโภคบริโภคน้ำ	สนอบบ้านเรือนประทาน ๖
๑ โองการอนุญาตให้	สู้สดาน ท่านแฮ
จักรพรรดิพิฆาน	ไผ่เผ้า
ชัคสมารนังอาการ	คามเขียง ญวนเทอดู
เลี้ยงอย่างเคยเลี้ยงเจ้า	ททงเมืองมา ๖

พระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ

รูปที่ ๕๐ แก่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้า

พระพุทธเลิศหล้านภาไลย

ภาพพระราชพิธีลงทรงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑ อธิบายบอกภาพ	แนวความ
อภิเศกเจ้าฟ้าสยาม	มกุฎเจ้า
วางเรื่องวาทกรรม	ตำหรับ เค็มแซ
พระบาทพระจอมเกล้า	แรกไต่ลงทรง ฯ
๑ องค์พระพุทธเลิศหล้านภาไลย	นา ไลยเซย
ถวัลยราชสีพรพษา	สบถ้วน
ในบ่วงกจกัวา	ศกเริ่ม การนา
เหมือนเมื่อบ็จอล้วน	ไปต้องบรยาย ฯ
๑ จักขยายจำแนกข้อ	สำคัญ
ก่อนบ้ทราบทั่วกัน	บ้บ้อง
เอกอรรคคณยอัน	ประสดี แรกเซย
แมนอุภัยภักพ้อง	พิสุทธิทงสองพงค์ ฯ
๑ ลงทรงอภิเศกแล้ว	คำรง
พระยศเจ้าฟ้ามง	กฎไว้
สืบสันตติวงศ์	กระษัตริย์ สยามเซย
โดยเหตุเน้จ้งไค้	เสด็จขึ้นถลองถวัลย์ ฯ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษสว่างวงศ์	
กรมพระภาณุพันธุวงศวรเดช	

รูปที่ ๕๑ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พระมหากษัตริย์ไทย

ภาพทรงพระผนวชพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นสามเณร

๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว	ภุมิบาล
ที่ครบสองรัชกาล	อยู่เกล้า
เจ้าฟ้ามกุฎมาน	สร้อยคอ
เจริญพระชนม์ย่างเข้า	เขตรข้างบรรพชา ฯ
๑ ครานี้ไปรกรุงราช	พิธี
เฉลิมพระเกียรติยศทวี	เทศน์
สมโภชเสร็จแล้วมี	กาบแห่ พระนา
ไตรบาตรทรงครองให้	คชภูมิกเชอญ ฯ
๑ ขบวนเค็นเค็นเลียบอ้อม	จังหวัด วังนา
เข้าประคูนามสวัสดิ์	เขตรชน
คลวัดพระศรีรัตน	สาส์กเสร็จ ผนวชเส
วัดมหาธาตุนี้	ที่โทรมสถาน ฯ
๑ นำเพ็ญการพรทนต์	ศึกษา
พุทธศาสน์พุทธภา	สิดไว้
สำเนาพระราชา	สงฆ์เรียก นามเส
สัปมาศดั่งแล้วให้	เสกเข้าวังสถาน ฯ

พระเจ้านั่งอาเขอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส

รูปที่ ๕๒ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ภาพกัปตันเฮนรีเบอร์นี ทูตอังกฤษเข้าเฝ้า ฯ

๑	หนึ่งหนึ่งแปดเจ็ดใช้	ศกปี รกาเซย
	ผู้ทนต์เบงกอลมี	จิตรเอื้อ
	แต่งทูตชื่อเฮนรี	บาระ นีนอ
	นำอักษรสาสน์เกอ	กิจตั้งไมตรี ฯ
๑	ขอเริ่มสฤษติข้อ	สัญญา
	แต่พระราชอาณา	จักรไท้
	อีกขอบพระคุณวรา	ดิเรกเลิศ ล้นเอย
	โปรดประทานทัพให้	ช่วยล้างภูกาม ฯ
๑	ปางบั้นคิลกเจ้า	ทรงธระ ธิเฮย
	พระบาทสมเด็จพระ	นั่งเกล้า
	ดำรัสสั่งสมุหะ	จักรับ ทูตนา
	กำหนดวันวันเฝ้า	นบเบองบาทบงส์ ฯ
๑	ถึงวันธราชไท้	ธิบดินทร์ ออกเอย
	พระที่นั่งอมรินทร์	ประทับแล้ว
	ล่ามไทยกับทูตลิน	ลาศนบ ท่านนา
	ทรงตรัสสามัคแล้ว	คลาศเข้ามณเฑียร ฯ

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมขุนบดินทรไพศาลโสภณ

รายประมุขโคลง

๑ รวมทเบียงบทอวสาน	บรรหารเทกูประมวณ
แจ้งจำนวนโคลงบท	ทั้งหมกเก้าสิบสองบาน
โคลงประมาณสามร้อย	กับเศษร้อยเจ็ดสิบหก
บรรยายยกราวเรื่อง	สืบเนื่องในราชพงศ
กติกเสด็จลงทุกบาน	จึงโองการโปรดเกล้า
ให้พระเจ้าที่นั่งยาเธอ	นามเสนอศรีเสาวภางค์
จางวางกรมพิมพ์การ	ใ้ค้บรรหารพิมพ์กิจ
ลงลิขิตพิมพ์บรรณ	นับถ้วนพันเล่มฉบับ
เพื่อสำหรับพระราชทาน	ในเมรุการครั้งนั้น
ไว้เชิดชูชู้ถือ	เป็นคู่มือคู่แผนภาพ
ช้ช้ศัทรานเรื่องราว	เก็บยี่ศกยวณลนิก
เป็นเครื่องรูกกเครื่องหมาย	รายราชการพิเศษ
จดหมายเหตุเห็นประจักษ์	ควรเป็นหลักเชิดช้
โดยระเบียบแบบนั้น	แนะถ้วนทุกสถาน แตนาว
๑ พระบรมมหารเมศเกอ	ก่อผล
แก่อเนกนิกรชน	ทั่วหน้า
เพียงพรชชารปรน	ปรีอแผ่น ภพเชย
เย้นอกทกไพรฟ้า	เพื่องพันฟูใจ ๆ

๑ พระกมลมุงโอบเอื้อ	อนกุล
ทุกท้วงศประยูร	ญาติไท้
ทงข้าธูตทุต	ล่องบาท พระนา
พระประสงคจักไท้	ปลั่งเปลื่องปลอดโยย ๖
๑ กรุงสยามงามพวังพร้อม	โพนุญย์ ยิงเฮย
สรพวิทยาภุต	เพียบท้าว
โทยเคชพระนกุล	กอบเช็ก ชูนา
ทงทหารหาญท้าว	ทักเสยนเค็กกษย์ ๖
๑ บรรดาข้าบาททง	ธรวดี
ควรงอบกัทเวท	ท้อไท้
ทงสวามีภักท	โทยสตัย สนองนา
มอบขีพถวายไว้ไท้	ท้อเบื่องบทมาลย์ ๖

รายแถลงนามผู้แต่งโคลง

๑ คำร่ายรายเชิดชั้	ชุนาม
แห่งท่าคนผู้แต่งตาม	เสด็จไท้
โคลงเรื่องราชพงศ์ความ	บั้นก่อน ทอนนา
เพื่อประทับเมรุใช้	ที่ท้องสนามหลวง ฯ
๑ บรรยายสมญาศ	ผู้ผูกพจน์ครวโลง
โดยเสด็จโคลงพระนิพนธ์	จอมสากดทรงกะ
ตามระชะพงศาวดาร	นับประมวลชติยวงศ์
ยี่สิบสามองค์เส้าราช	จักประกาศพระนามเสนอ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมพระ	นามอย่างละภาคพันธุ์
รับส่วนบันทรวงแต่ง	แบ่งกักตอนตามเค้า
หนึ่งพระเจ้าราชวรวงศ์	ยศดำรงกรมขุน
ประกาศคุณเควรถลาด	บดินทรไพศาลโสภณ
เรียงอนุสรณ์พจนานา	พระเจ้า้องยาธิบดีบสีองศ์
ล้วนดำรงยศสถิตย์	กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ด่องทางกลอนเอกองค์	กรมหลวงเทววงศ์วโรปการ
ทรงชำนาญอักษรภิก	กรมขุนนริศรานุวัติ
วงศ์ประวัติดชติยศ	อีกกำหนดกรมหมื่นสี่
ตำแหน่งที่นามกร	กรมหมื่นอภิศรอุคมเกษ
หนึ่งนิเวศนารักษ	กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม

เศโศคมมโหฬาร	กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส
กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์	ยุติกธรรมมิตรจ้านง
กรมหมื่นคำรงราชานุภาพ	ถ่องโคงกภาพัการโยธา
พระเจ้านั่งยากงยศ	มีกำหนดคามเต้า
เป็นพระองค์เจ้าเจ็ดองค์	อนุชพงศนฤบดี
คือเกษมศรีศุกโยก	ทรงอาโภคนิพนธ์จัด
อีกจันทักจุรธาธาร	เชี่ยวชาญชาฎาชำนาญกลอน
วรวรรณากรจิตรกระวี	พระองค์ศรีเสาวภางค์
ชัคเงินทางราชกิจ	โศธเบ็ดเตลิตยอคมยศ
เกียรติปรากฏสบบรรพ์	อีก ไชยันตมงคล
ต้องทางกลภาพัชชบวน	นับจำนวนเจ้าพระองค์
ยังพระวงศ์ฝ่ายบวร	ไถยนามกรรังสฤยติ
กรมหมื่นสถิตยธำรงสวัสดิ์	ควรเชิดชัคนามเสนอ
อีกพระวงศ์เธอพระองค์เจ้า	นามตามเก้ายศการ
คือขจรจรัสวงศ์	ได้ดำรงยศบังคับ
กำกับข้างห้อง	หม่อมเจ้าครองตำแหน่งยศ
โดยกำหนดห้องค์	เนื่องในวงศ์ภรรยา
คือประภากรอลังการ	เชื้อวงศ์วารสยามินทร์
อีกวัชรินทรภรรยา	หนึ่งนามเรียกชายคำ
ได้รับทำโคงคอน	ตามตักทอนเป็นภาค
บ้างน้อยมากตามควร	จำนวนราชวงศ์นางวงศ์

ยี่สิบสามองค์คดเนา	ยี่สิบบรรดาศักดิ์ค้ำวาง
หม่อมราชวงศ์กสิทอง	หม่อมเบียบองบิ่ยคุณ
สำเริงสุนทรวาท	ชั้นเชิงกลอนแปรมปราช
เหล่าข้าล่องบาตสิบสี่นาย	รายสมญาขประกาศ
พระยาราชาวรานุกูล	ตำแหน่งทูลฉลองสาร
ราชการกรมมหาดไทย	ปรีชาโว้วงกลอน
ราชสัมภารากรหนึ่งพระยา	โคยถานาอศนิยม
ที่เจ้ากรมคลังราชการ	ซึกชำนาญเกลากลอน
พระยาศรีสุนทรโวหาร	กำกับการกรมอาลักษณ์
เจนประจักษ์สรวา	พระยาราชโยธามหาดไทย
ฝ่ายกรมในวังบวร	เชิงเกลากลอนสันทัด
เจนฝึกหัดพจนเพียรปรุง	หนึ่งพระมหุงศุลกกฤตย์
เอนกนิตีธำรง	หลวงราชพงศภักดี
รู้วิธีทางกลอน	หลวงสโมสรพลการ
ว่องโวหารแหลมหลัก	หลวงฤทธิจักรกำจร
ล้วนอักษรเชิงชาญ	จำชำนาญหัวค้ำ
อาจหาญหัวชาญสาคร	ขุนโหวทวรกิจ
เชิงชอบชิตวรรณวิจารณ์	ขุนวรการโกศล
ถ่องอุบลแบบไซ	ขุนพิณิจัยกรมท่า
กลั่นกล่าววาที	ขุนภักดีอาสา
กรมโยธาเลือกพอก	หนึ่งอ้างออกสมญา

เสถียรรักษาปลัดวัง	ได้รวมวังสฤทธิพนธ์
นับกำหนดสืบสืบนาย	เรียงนามรายรวมรวบ
นับประจวบบรรจบ	พอถ้วนครบเกณฑ์คง
ราชวงศานุงศยสืบห้า	จำนวนเข้าลอบงบาท
เสวกามาตย์สืบสี่	โดยฐานที่กำหนด
รวมทั้งหมกสามสืบเก้า	ครบคามาเค้าคงหมาย
เรียงนามรายเข้าบาท	โดยเสด็จราชนิพนธ์
แบบยุดลอบอกแจ้ง	เกลากลับนสรวกลอนแกลัง
กล่าวไว้บอกเฉลิม	โสทรแล ฯ
๑ โคลงเพิ่มเติมต่อท้าย	คำลิลิต
ประกาศปกาสติ	เสร็จถ้อย
เกียรติยศท่านผู้คิด	โคลงภาค นานา
จงอยู่คู่ขอบว้อย	หมื่นเจ้าพระยากลาง ฯ

พระยาสุรสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

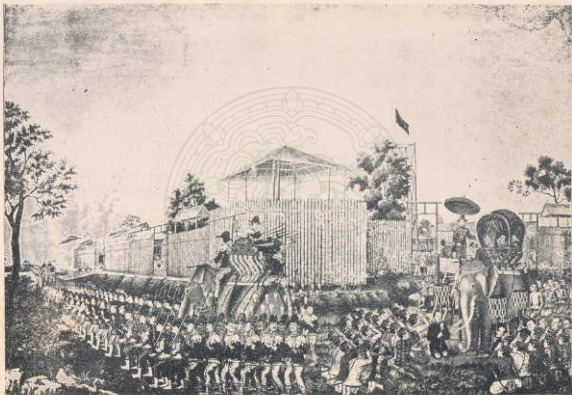
พระอินทราชาชนช้างกับหมื่นนคร พระยาจันตารังสรรค์ (สาย) เขียน

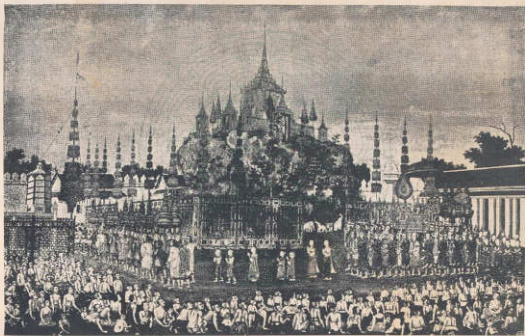
พระสุริโยทัย ขาดคอช้าง สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรฯ ทรงเขียน

สมเด็จพระนเรศวร ทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา หลวงเพ็ชวกรรม (เล็ก) เขียน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จกลับจากเมืองเขมร นายข้า เขียน

เขาไกรลาส โสกันต์ เจ้าเทวฤๅณเทวทัต พรวรรณวาทวิจิตร (ทอง) เขียน